

Peygamber ve Ehlîbeyt'in Siyresinde İbadet Eğitimi

Dr. Muhammed Davudi

Giriş

Önceki sayımızda Peygamber'in (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) siyerinde inanç eğitiminden bahsettik. İnanç eğitiminin semeresi Allah'a, Resulullah'a, Onun haleflerine ve meada imandır. Ancak makalenin mukaddimesinde de söylediğimiz gibi inanç ve iman sadece dinin bir parçasıdır. Bunun için dinî eğitimde sadece bununla yetinmeyiz.

İslami metinlere bakıldığında iman guncasının gelişen, meyve veren mübarek bir gonca olduğu, müminin ve İslami toplumun da bu meyveden yararlandığı görülmektedir. Rivayetlere göre imanın semeresi salih ameldir:

“İman, insanı iyi işlere yönlendirir.”¹

Birçok rivayette imanın amel ile birlikte olması gerektiği, amelsiz imanın anlamının olmadığı konusuna değinilmiştir:

“İman, iddia etmekle ve istemekle değildir. İman kalpte halis bulunan, amel ve davranışla da tasdiklenen bir şeydir.”²

İnsanın davranışında ve sözünde tesir bırakmayan ve salih ameli işlemesini sağlayan iman ya tesir edemeyecek kadar zayıftır ya da ortada bir iman yoktur.

Bu sebeple Peygamber (s.a.a) şöyle buyurmuştur:

¹ Mizanu'l-Hikme, c. 1, s. 299, 1251. rivayet.

² A.g.e., s. 301, 1261. rivayet.

Söylediklerimizle şunlar ortaya çıktı:

- 1- İman ağacının semeresi salih ameldir ve meyvesi salih amel olmayan iman bir değeri yoktur.
- 2- İman ve salih amelin irtibatı iki taraflıdır. Salih amel iman semeresi ve neticesidir, iman da salih amelle gelişir ve kuvvetlenir.
- 3- Salih amel, Allah'ın emirlerine itaattir, Allah'ın emirlerine itaat de Ona ibadettir.

“Amelsiz iman kabul edilmez.”³

İmansız amel de kabul edilmemektedir.⁴ İmam Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

“Eğer iman sadece sözle olsaydı (Allah) namazı, orucu, helali ve haramı kararlaştırmazdı.”⁵

İmam Sadık (a.s) da bu konuda şöyle buyuruyor:

“İmanın sadece sözle olduğunu, amelin etkisi olmadığını söyleyen kimse mel'undur.”⁶

Rivayetlerden anlaşılan göre gerçek iman kendiliğinden kişinin davranışlarına tesir etmekte ve onu iyi amele yönlendirmektedir. Ancak bu irtibat tek taraflı değildir. İman salih ameli peşinden getirmekte, salih amel de imanı gerektirmekte ve takviye etmektedir. Emiru'l-Muminin (a.s) şöyle buyuruyor:

“İman, salih amele yönlendirir ve salih amel imana.”⁷

Allah da Kuran-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

“Kendilerine Onun ayetleri okunduğunda bu onların imanlarını artırır.”⁸

Yani iman salih ameli gerektir, salih amel de iman semeresidir ve aynı zamanda salih amel imanı gerektirmekte ve takviye etmektedir.

Şimdi “salih amel”den kastın ne olduğunu görelim. Rivayetlere bakıldığında salih amelden

³ A.g.e., s. 306, 1290. rivayet.

⁴ A.g.e.

⁵ A.g.e., s. 306, 1292. rivayet.

⁶ A.g.e., s. 306, 1293. rivayet.

⁷ A.g.e., s. 299, 1251. rivayet.

⁸ Enfal suresi, 2. ayet.

kastın Allah'ın emirlerine uymak olduğu görülmektedir. İmam Sadık'ın (a.s) bir rivayetinde şöyle geçmektedir:

“Kim Allah'ın emirlerine uyarsa mümindir.”⁹

İmam Hasan Askerî'ye¹⁰ (a.s) nispet edilen tefsirde de salih amel, vaciplerin yerine getirilmesi ve haramlardan uzak durmak olarak tefsir edilmiştir.

Allah'ın emirlerine uymak, vacipleri yapmak ve haramları bırakmak, nitekim daha sonra ayrıntılı olarak işleyeceğiz, Allah'a kulluk ve ibadetten başka bir şey değildir; elbette amelen kulluk ve ibadet. Dinî eğitimde de beğenilen, amel babında kişinin Allah'a kulluğa layık şekilde davranmasıdır.

Söylediklerimizle şunlar ortaya çıktı: 1- İman ağacının semeresi salih ameldir ve meyvesi salih amel olmayan imanın bir değeri yoktur. 2- İman ve salih amelin irtibatı iki taraflıdır. Salih amel imanın semeresi ve neticesidir, iman da salih amelle gelişir ve kuvvetlenir. 3- Salih amel, Allah'ın emirlerine itaattir, Allah'ın emirlerine itaat de Ona ibadettir.

Buna göre ibadet eğitiminin incelenmesinin birkaç açıdan zaruri olduğunu söyleyebiliriz:

1- İbadetler İslam dininin bir bölümüdür ve ibadet eğitimi olmadan dinî eğitim eksik kalacaktır.

2- İbadetler imanı geliştirir ve kuvvetlendirir. Başka bir deyişle iman ve inançların tamamlayıcısıdır. Bu sebeple ibadet eğitimi gerçekte inanç eğitiminin devamı ve tamamlayıcısıdır.

3- İnanç eğitiminin ibadete ve ibadet eğitimine teveccüh edilmediğinde bir değeri yoktur, aynı meyve ağacının meyve vermediğinde bir değerinin olmadığı gibi.

Şimdi ortaya çıkan soru şudur: İbadet nedir?

İbadetin tanımı

İbadet, “abede”den türemiştir ve mütevazı itaat anlamındadır. Her tür itaat ve takip ibadet değildir, sadece tevazu ve teslimiyetle birlikte olan itaat ve takip ibadettir.¹¹ Bu esasa göre Allah'ın emirlerine tevazu ve teslimiyetle itaat etmek ve uymak niyetiyle yapılan her şey ibadettir. Eğer bir kimse ilahi rızayı elde etmek ve Onun emirlerini yerine

⁹ A.g.e., s. 301, 1258. rivayet.

¹⁰ İmam Hasan Askerî (a.s), tefsir: s. 202.

¹¹ Zubeydî, Tacu'l-Arus, “abede” maddesinin açıklamasında; El-Mucemu'l-Vesit, “abede” maddesinin açıklamasında.

getirmek için ilim tahsiliyle uğraşırsa, yemek yerse, yolculuk ederse veya başka herhangi bir şeyi yaparsa bunların hepsi ibadettir. Zira Allah'a itaat ve uyma sayılırlar.

İbadet başka bir anlamda da kullanılmaktadır. Bu anlamıyla ibadet, Allah'a itaat ve uyma kastıyla yapılan her tür işi kapsamamaktadır. Sadece kendi başına kulluğu anlatan işleri kapsamaktadır. Başka bir deyişle, ikinci anlamda ibadet sayılan işler, insanın Allah'ın kulu olması açısından yaptığı işlerdir. Gerçekte bu fiiller, "kulluğun izharı ve Allah karşısında tevazu ve teslimiyetin doruğunda, Allah'a yakınlaşma kastıyla yapılanlardır."¹²

Bu şekilde ibadet, amellerden ve davranışlardan oluşan geniş bir alanı kapsamaktadır. Yeme ve içmeden tutun; namaz, dua ve zikire kadar bu amellerden her biri Allah'a itaat kastıyla yapılır, ibadettir. Bu yüzden rivayetlerde şöyle geçer:

"Müminin uykusu ibadettir."¹³

Tabi bu, tüm amellerin eşit değere sahip olduğu anlamında değildir. Aksine bu ameller birkaç açıdan birbirlerinden farklıdır: 1- İbadet olması açısından. Örneğin yeme, içme ve uyuma, Allah'a itaat kastıyla yapıldığında ibadet olsalar da, ibadet olma ölçüleri namaz, zikir ve duayla kıyas kabul etmez. Yeme ve içme "Allah'a itaat kastıyla" ibadet rengine bürünmüşlerdir ama namaz, oruç, dua, zikir ve (ikinci anlamıyla ibadetlerin) benzerleri kulluğun bizzat kendisidir. 2- İkinci anlamıyla ibadet amelleri –birinci anlamıyla ibadetlere kıyasla- imanla daha güçlü ve daha yakın bir irtibata sahiptirler. İman ilk sırada Allah'a ibadeti ve kulluğun izharını gerektirmektedir. Sonraki merhalede kişinin gündelik amellerini de Allah'a itaat kastıyla yerine getirmesini gerektirmektedir. Bu yüzden cennetlikler, Allah'ın azametini müşahade ettiklerinde secdeye kapanıyorlar¹⁴ ve Allah şöyle buyuruyor:

"De ki: 'İster ona inanın, ister inanmayın; O, daha önce kendilerine ilim verilenlere okunduğu zaman çeneleri üstüne kapanarak secde ederler.'" ¹⁵

3- İkinci anlamıyla ibadetlerin –ilk manasıyla ibadetlere kıyasla- insanın Allah'a yakınlaşmasında ve imanının gelişip kuvvetlenmesinde daha fazla tesiri vardır. Bu yüzden rivayetlerde namaz hakkında şöyle söylenmiştir:

"Namaz, tüm sakınanların Allah'a yakınlaşma vesilesidir."¹⁶

¹² Kudsi, Ahmed, Envarı'l-Usul, Takrirat-ı Ders-i Ayetullah Mekarim, c. 1, s. 280.

¹³ En-Nec'î, Hadî, Elef-i Hadis fi'l-Mumin, s. 329.

¹⁴ Biharu'l-Envar, c. 8, s. 126, 27. rivayet.

¹⁵ İsra suresi, 107. ayet.

¹⁶ Mizanu'l-Hikme, c. 58, s. 367, 10237. rivayet.

İbadet iki anlamda kullanılır: İlk anlamıyla ibadet, insanın Allah'ın emrine itaat kastıyla yaptığı tüm işlerdir. İkinci anlamıyla ibadet ise sadece kulluğun izharı için yapılanları kapsamaktadır; namaz ve oruç gibi. İbadetlerin arasında ikinci anlamıyla ibadetin, imanla daha güçlü bir bağı vardır. İnsanın Allah'a yaklaşması ve imanının kuvvetlenmesi üzerinde de daha fazla tesir bırakır. İbadet kelimesinin geniş anlamıyla tahakkuku –yani tüm işlerin Allah'ın rızasını kazanmak kastıyla yapılması- için de ortam hazırlar. Bu yüzden inanç eğitiminden sonra –ikinci anlamıyla- ibadet eğitiminin, İslami eğitimin diğer bölümlerinden önce tutularak işlenmesi zaruridir.

“Namaz, insanın Allah'a doğru yükselme vesilesidir.”¹⁷

veya Kuran hakkında şöyle söylenmiştir:

“Oku ve yüksel.”¹⁸

Yani Kuran tilaveti, insanın imanının artmasını sağlar.

4- İkinci anlamıyla ibadetler, ilk anlamıyla ibadetler ve iman arasındaki vasıta dır. İmanı olan ve ikinci anlamıyla ibadetleri yapan bir insan, diğer amellerini ve davranışlarını da Allah'a itaat amacıyla yapma ortamına kavuşur. Bu yüzden içinde kişinin tüm amellerini ve davranışlarını Allah'ın emirlerine itaat kastıyla yapmasını barındıran kulluğun bu merhalesi, imanın yüce merhalelerinden sayılmaktadır ve herkes buna ulaşamamaktadır. Hz. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

“Allah'ın sevdiğini sevmek, Allah'ın düşmanına düşman olma merhalesine ulaşmadığı müddetçe kulun imanı kâmil değildir.”¹⁹

Sözün özeti, ibadet iki anlamda kullanılır: İlk anlamıyla ibadet, insanın Allah'ın emrine itaat kastıyla yaptığı tüm işlerdir. İkinci anlamıyla ibadet ise sadece kulluğun izharı için yapılanları kapsamaktadır; namaz ve oruç gibi. İbadetlerin arasında ikinci anlamıyla ibadetin, imanla daha güçlü bir bağı vardır. İnsanın Allah'a yaklaşması ve imanının kuvvetlenmesi üzerinde de daha fazla tesir bırakır. İbadet kelimesinin geniş

¹⁷ Nemazî, Şeyh Ali, Mustedrek-i Sefinetu'l-Bihar, c. 6, s. 343.

¹⁸ Kafi, c. 2, s. 606, 10. rivayet.

¹⁹ Mizanu'l-Hikme, c. 8, s. 314, 1330. rivayet.

anlamıyla tahakkuku –yani tüm işlerin Allah’ın rızasını kazanmak kastıyla yapılması- için de ortam hazırlar. Bu yüzden inanç eğitiminden sonra –ikinci anlamıyla- ibadet eğitiminin, İslami eğitimin diğer bölümlerinden önce tutularak işlenmesi zaruridir.

Bu kitapta “ibadet” denildiğinde kastedilen ikinci anlamdır. “İbadet eğitimi” denildiğinde kastedilen de –ikinci anlamıyla- ibadetlerin öğrencilere öğretimi ve onların ibadetleri yapmaya bağlılıklarını sağlamaktır.

En önemli ibadetler şunlardır: Namaz, oruç, humus, zekât, sadaka (malî ibadetler), Hac, zikir, dua ve Kuran tilaveti. Bu kısımda Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) eğitimsel siyerinde bu konuların eğitim ve öğretimini işleyeceğiz. Ancak humus, zekât, sadaka ve Hac gibi bazı ibadetlerde Masumların (a.s) eğitimsel siyerinde bulunan bir siyere ulaşamadığımız için bu ibadetler arasında sadece namaz, oruç, Kuran, zikir ve duayı işleyeceğiz. Hedefimiz şudur: Masumların (a.s) siyerinde Kuran öğretiminin konumu nedir? Kuran’ı nasıl öğretiyorlardı? Başkalarını nasıl Kuran tilavetine bağlıyorlardı? Namazı nasıl öğretiyorlardı? Namaz öğretimine kaç yaşında başlıyorlardı? Namaz öğretiminde yöntemleri neydi? Başkalarını nasıl namaz kılmaya bağlıyorlardı? Oruç tutmayı başkalarına nasıl öğretiyorlardı? Oruç tutma öğretimini kaç yaşında başlatıyorlardı? Zikir ve duanın onların eğitimsel siyerindeki konumu nedir? Zikir ve duayı nasıl öğretiyorlardı? Ve bu tür meseleler.

Bu kısmın konuları dört bölümde sunulacaktır: 1- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt’in (a.s) siyerinde Kuran öğretimi. 2- Namaz öğretimi. 3- Oruç tutma öğretimi. 4- Zikir ve dua öğretimi.

Namaz ve oruçla ilgili konuların birçoğu Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyti’nin (a.s) siyerinde yoktur, konuşmalarında anlatılmıştır. Bu yüzden bu konuları “Namaz öğretimi programı” ve “Oruç öğretimi programı” başlıkları altında, bu kısma ek unvanıyla işleyeceğiz.

Birinci Konu **Masumların (a.s) Siyerinde Kuran Öğretimi**

Kuran, İslam’ın ilahi kitabı unvanıyla yüce bir konuma sahiptir. Zira en önemli İslam ilimleri ondadır ve bu sebeple diğer İslami kaynaklarla kıyaslandığında daha üstün bir konumdadır. Diğer bir deyişle, insanın hidayeti için zaruri olan her şey bu kitapta vardır:

“Şüphesiz ki bu Kur’an, en sağlam yola hidayet eder.”²⁰

²⁰ İsra suresi, 9. ayet.

Bu sebeple Masumlar (a.s) Kuran öğretimine özel olarak özen gösteriyorlardı. Bu bölümde Masumların (a.s) siyerini bu alanda inceleyeceğiz. Bu araştırmanın hedefi, Onların Kuran öğretiminde kullandıkları noktalara ulaşabilmektir. Bu bölümün konularını aşağıdaki başlıklar altında sunacağız:

1- Halkın geneline Kuran öğretimi. 2- Çocuklara Kuran öğretimi. 3- Dersin ilk maddesi Kuran. 4- Çocukları Kuran tilavetine alıştırmak.

1- Halkın geneline Kuran öğretimi

Masumlar (a.s) Müslümanlara, özellikle de gençlere ve ergenlere Kuran öğretimine önem veriyorlardı. Örnek olarak Emiru'l-Muminin'in (a.s) siyerini burada naklediyoruz. İmam Bâkır (a.s) şöyle buyuruyor:

“Emiru'l-Muminin (a.s) sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğana kadar namaz takibatını yapıyordu. Güneş doğarken yoksullar ve diğer halk Onun etrafında toplanıyordu ve İmam (a.s) onlara fıkıh ve Kuran öğretiyordu.”²¹

2- Çocuklara Kuran öğretimi

Masumlar (a.s) çocuklara Kuran okumayı öğretiyorlardı. Şöyle nakledilmiştir:

“Abdurrahman bin Sülemî, İmam Hüseyin'in (a.s) evladına Fatiha suresini öğretti. İmamın evladı, Fatiha suresini İmam'a okuduğunda, İmam, Abdurrahman'a bin dinar, bin elbise hediye etti ve ağzını inciyle doldurdu.”²²

Bu siyer açıkça İmam'ın (a.s), evlatlarına Kuran öğretimine gösterdiği özene işaret etmektedir. Emiru'l-Muminin'in (a.s) İmam Hasan'a (a.s) mektubundan da Onun İmam Hasan'a (a.s) Kuran'ı çocukluğunda öğrettiği anlaşılmaktadır. O mektupta şunları okuyoruz:

“Senin öğretimini Allah'ın kitabıyla, onun tefsiriyle ve İslam şeriatıyla, ahkâmıyla, helali ve haramıyla başlattım.”²³

Masumlar (a.s), ebeveynlere de çocuklarına Kuran öğretmelerini tavsiye ediyorlardı. Peygamber'den (s.a.a) ulaşan bir rivayette şöyle geçiyor:

“Çocuğuna Kuran öğreten kimse, on bin kere Haccetmiş gibidir.”²⁴

²¹ Şerh-i Nehcu'l-Belağa, c. 4, s. 109.

²² Biharul-Envar, c. 44, s. 191, 3. rivayet.

²³ Biharul-Envar, c. 1, s. 219, 48. rivayet.

²⁴ A.g.e., c. 89, s. 188, 12. rivayet.

3- İlk ders maddesi, Kuran öğretimi

Emiru'l-Muminin'in (a.s) İmam Hasan'a (a.s) mektubunda söylediği, kendisinin ilk adımıda Kuran'ı ve dinî hükümleri İmam Hasan'a (a.s) öğrettiğidir. Bu mektupta şöyle geçmektedir:

“Oğlunun işlerine bakan şefkatli bir baba gibi senin işlerine baktım. Öğretmen ve amel etmen için senin için edepten bir şeyler biriktirdim. Çünkü sen henüz ömrünün baharındasın ve önünde uzun bir yol var, iyi niyetli, temiz, pak bir ruha sahipsin. Her şeyden önce sana ilk olarak üstün ve yüce olan Allah'ın kitabını tefsir ve tevili ile İslam'ın şariat ve ahkâmını, helal ve haramı ile öğretmeyi kararlaştırdım. Başka şeylerle ilgilenmedim.”²⁵

4- Çocuğu Kuran okumaya alıştırmak

Masumlar (a.s) sadece çocuklara Kuran öğretmeyle yetinmiyorlardı. Ayrıca çocukları Kuran'la aşına olmaları ve alışmaları için Kuran okumaya zorluyorlardı. İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Babam bizi bir araya topluyordu ve güneş doğana kadar zikir söylememizi emrediyordu. Okuyabilenlerin Kuran okumasını, okuyamayanların zikir söylemesini emrediyordu.”²⁶

Elbette Kuran okumak çocuklara mahsus değildir. Rivayetlerde yetişkinlere de Kuran okumaları tavsiye edilmiştir. İmam Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet edilmiştir:

“Kuran okumak üzerinizdir ki Cennet'in dereceleri Kuran ayetleri sayısındadır. Kıyamet koptuğunda Kuran kârisine şöyle denir: Oku ve yukarı çık. O, her bir ayeti okudukça bir derece yukarı çıkar.”²⁷

Peygamber'in (s.a.a) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Evlerinizi Kuran tilavetiyle aydınlatın... Ne zaman bir evde Kuran çokça tilavet edilirse hayrı çok olur, ev halkı bundan faydalanır ve bu ev gök ehline parlar, yıldızların yeryüzündekilere parladığı gibi.”²⁸

Masumlar (a.s) çocukları Kuran okumaya alıştırmaya özen gösteriyorlar ama onlara bu konuda zorluk çıkarmıyorlardı ve çocukların Kuran kıraati usullerinin bazılarını

²⁵ Nehcu'l-Belağa, s. 295, 31. mektup.

²⁶ Kafi, c. 2, s. 498.

²⁷ Biharul-Envar, c. 89, s. 197, 4. rivayet.

²⁸ A.g.e., s. 200, 17. rivayet.

uymamalarına izin veriyorlardı. Örneğin Kuran okumak isteyen çocuklara abdest almalarını zorunlu şart unvanıyla sunmuyorlardı.

“Oğlu İsmail, İmam Sadık’ın (a.s) yanındaydı. İmam ona şöyle dedi: “*Oğlum! Kuran oku.*” İsmail “Abdestim yok” dedi. İmam şöyle buyurdu: “*(Kuran oku ama) Yazılarına el sürme, kenarlarından tut.*”²⁹

Şimdi şu sorular gündeme gelmektedir: Evvela neden Masumlar (a.s) çocukluk döneminde Kuran öğretimi üzerinde duruyorlardı? İkincisi neden Kuran ilk ders maddesi olarak öğretiyorlardı? Üçüncüsü neden Kuran tilaveti üzerinde ısrar ediyorlardı? Ve acaba bunda özel eğitimsel mülahazalar gözetilmiş midir?

İlk soru hakkında öncelikle iki konuya değinilmelidir:

1- İnsan çocukluk ve ergenlik döneminde hem konuları daha kolay öğrenir ve hem de öğrendikleri daha kalıcı ve daha sağlamdır. Peygamber’den (s.a.a) bir rivayette şöyle geçer:

“Gençlikte öğrenenin öğrendikleri taşa işlenmiş gibidir. Yetişkinlikte öğrenenin öğrendikleri ise su üstüne yazılmış gibidir.”³⁰

2- Kuran öğretiminin hedefi sadece Kuran okunması değildir. Kuran okumak, Kuran öğretileri ve ilimleriyle aşına olmak ve bu öğretilere göre amel etmek için bir mukaddimedir. Daha açık bir ifadeyle Kuran öğretiminin hedefi, kişinin şahsiyetinin Kuranî olması, amellerinin, davranışlarının ve sözlerinin Kuran ölçüleriyle uyumlu olmasıdır. Diğer taraftan insan, yaşamının başlarında fazlasıyla tesire açık olma yeteneğine sahiptir ve

“Oğlunun işlerine bakan şefkatli bir baba gibi senin işlerine baktım. Öğretmen ve amel etmen için senin için edip-ten bir şeyler biriktirdim. Çünkü sen henüz ömrünün baharındasın ve önünde uzun bir yol var, iyi niyetli, temiz, pak bir ruha sahipsin. Her şeyden önce sana ilk olarak üstün ve yüce olan Allah’ın kitabını tefsir ve teveli ile İslam’ın şariat ve ahkâmını, helal ve haramı ile öğretmeyi kararlaştırdım. Başka şeylerle ilgilenmedim.”

²⁹ Şeyh Tusî, El-İstıbsar, c. 1, s. 113, 1376. rivayet.

³⁰ Biharu'l-Envar, c. 1, s. 222, 6. rivayet.

bu yetenek ömrün artmasıyla paralel şekilde, artık az ve önemsiz derecesine gelene dek azalmaktadır. Bu yüzden İmam Ehvel'e şöyle buyuruyor:

“Gençlere yönel çünkü onlar (yetişkinlerden) daha hızlı iyiliklere yönelirler.”³¹

Çocuklukta Kuran öğretiminin masrafı daha az, geri dönüşü daha fazladır. Kuran'ın öğretimi hedefiyle de daha uyumludur.

İkinci soru olan, Masumların (a.s) neden Kuran'ı ilk ders maddesi olarak belirledikleriyle ilgili şu konuya değinmeliyiz: İnsanın tesire açık olma kapasitesi, ruhsal yapısının ve şahsiyetinin şekillenmesi, yaşı ilerlemesiyle azalmaktadır ve yaşlanınca minimum düzeye inmektedir. Eğitimcilerin tecrübeleri de bu iddiayı desteklemektedir.

“İsmail bin AbdulHalık şöyle diyor: İmam Sadık (a.s) Ehvel'e şöyle buyurdu: “Basra'ya gittin mi?” Ehvel “Evet” dedi. İmam buyurdu: “Halkın bu konuyu (imameti) karşılamaları ve kabulleri sence nasıldı?” Ehvel dedi ki: “Vallahi azdı, ilgilendiler ama oldukça az.” İmam şöyle buyurdu: “Gençlerle ilgilen çünkü onlar başkalarından daha çabuk iyiliklere yönelirler.”³²

Bu siyerden, Ehvel'in Şia mektebinin mübelliğlerinden biri olduğu, Basra halkını davetinin de başarısız olduğu anlaşılmaktadır. İmam ona gençlerle ilgilenmesini tavsiye etmektedir. Bu tavsiyenin sırrının da onların yetişkinlerden daha hızlı şekilde hakkı kabul etmeleri olduğunu bildirmiştir. Çünkü henüz gençlerin içyapıları ve şahsiyetleri tamamen şekillenmemiştir. Bu yüzden de yeni yapıları daha hızlı ve daha kolay kabul etmektedirler. Emiru'l-Muminin'in (a.s) İmam Hasan'a (a.s) mektubunda şöyle okuyoruz:

“Gencin kalbi ekilmemiş tarlaya benzer, oraya ne eksen tutar, yeşerir. Kalbin katılaşmadan, öğütleri reddetmeden ve aklın başka şeylere yönelmeden sana edepten bir şeyler öğretmek istedim.”³³

Bu anlatımda İmam, insanın tesire açık olma kapasitesini tarlaya benzetiyor. Bir şey ekilmemiş tarlaya hangi tohum ekilirse ekilsin kabul eder ve geliştirir. Ancak ekilmiş tarla yeni bir tohumu kabul etmez ve olması gerektiği gibi geliştirmez.

Başka bir rivayette İmam Sadık (a.s) Şialara, karşıtları kendi düşüncelerini zerk etmeden önce, olabildiğince erken evlatlarının öğretimiyle ilgilenmelerini tavsiye ediyor:

“Mürchie'den önce gençlerinize hadis öğretiniz.”³⁴

³¹ Biharul-Envar, c. 23, s. 236, 2. rivayet.

³² A.g.e., c. 23, s. 236, 2. rivayet.

³³ Nehcu'l-Belağ, s. 295, 31. Mektup.

³⁴ Kafi, c. 6, s. 47, 5. rivayet.

Eğer taze fidanlarımızın şahsiyetlerinin Kuran esasına göre kolayca şekil almasını istiyorsak Kuran'ın ilk ders maddesi olarak onlara öğretilmesi lazımdır.

Üçüncü sorunun cevabında –Kuran okuma alışkanlığının oluşturulması- sadece üç konuya değineceğiz:

1- Kuran'ın öğrenilmesi tekrarı gerektirir. Bir kez okumayla öğrenme gerçekleşmez.

2- Kuran'la beşerin yazdığı kitaplar arasında fark vardır. Sıradan kitapları bir kez okumayla tüm konusunu anlamak mümkün olabilir ama Kuran “zahiri ve batını olan bir kitaptır. Zahiri hüküm ve emir, batını ilim ve marifettir. Zahiri güzel, batını derindir... Harikaları sayılamaz ve ilginçlikleri eskimez. Hidayet meşaleleri ve hikmet alametleri ondadır.”³⁵

Bununla beraber Kuran'ın anlaşılması, okunmasını ve tekrarlanmasını gerektirir. Bu yüzden birçok rivayetlerde Müslümanlara Kuran tilaveti tavsiye edilmiştir. Peygamber (s.a.a) Kesir'e şöyle buyuruyor:

“Evladım! Kuran kıraatinden gaflet etme. Çünkü Kuran kalbi canlandırır ve kötülüklerden ve pisliklerden alıkoyar.”³⁶

3- İnsanın şahsiyetinin şekil almasında Kuran'ın tesiri, sürekli okunması şartına bağlıdır. Zira insanın şahsiyetinin şekil alması zamanla gerçekleşir.

Yukarıdaki üç konuya teveccühle, Kuran'ın sürekli okunması, Kuran öğretiminin hedefine ulaşmak için zaruridir.

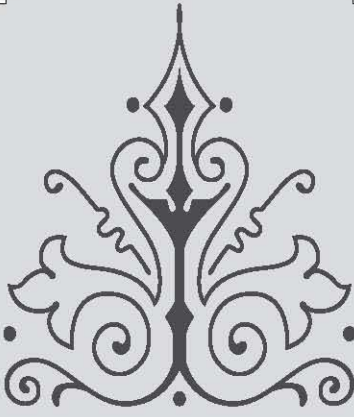
Özet

Söylediklerimizle şunlar açıklığa kavuştu:

- 1- Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt (a.s) Kuran öğretiminin üzerinde duruyorlardı.
- 2- Kuran'ı ilk ve en önemli ders maddesi unvanıyla çocuklara ve yetişkinlere öğretiyorlardı.
- 3- Buna ilaveten çocuklara düzenli olarak Kuran tilavetiyle meşgul olmalarını öğretiyorlardı.

³⁵ Mizanu'l-Hikme, c. 8, s. 65, 16109. rivayet.

³⁶ Mizanu'l-Hikme, c. 8, s. 81, 16203. rivayet.

Namaz, çeşitli boyutları olan bir ibadettir. Namazda hem zikir vardır, hem kıraat ve hem de amel. Bu yüzden öğretimi için de özel bir yönetime ihtiyaç vardır. Masumların (a.s) siyerinde namaz öğretimi için kullanılan esas yöntem, amelî yöntemdir. Şu anlamda ki namaz kılma şeklini sözlü olarak açıklamak ve anlatmak yerine, muhatabın önünde yapıyorlar ve onların da kendi kıldıkları şekilde namazlarını kılmalarını istiyorlardı.

İkinci Konu Masumların (a.s) Siyerinde Namaz Öğretimi

Namaz, İslam'ın üzerinde oldukça durulan rükünlerinden biridir. Öyle ki dinin direği ve İslam'ın başı sayılmıştır.³⁷ Bu yüzden Masumların (a.s) siyerinde de bunun öğretimine fazlasıyla özen gösterilmiştir. Bu bölümde Masumların (a.s) eğitimsel siyerlerinde namaz öğretimini inceleyeceğiz. Bu araştırmada onların namaz öğretiminde kullandıkları noktaları keşfetme peşindeyiz.

Bu bölümün konuları şu başlıklar altında sunulacaktır: 1- Namaz öğretimi yöntemi. 2- Hataların uyarılarak düzeltilmesi. 3- Ebeveynlerin, evlatlarına namazı öğretmekle vazifelendirilmesi. 4- Tüm halkın cemaat namazlarına katılması için ortam hazırlanması. 5- Müstehapların öğretimine özen göstermek. 6- Müstehaplarda aşırılığın önlenmesi. 7- Namaz öğretiminin yaşı. 8- Çocukların namazlarında kolaylık.

Son iki başlık çocuklara namaz öğretimiyle ilgilidir. Bu sebeple onları, “Çocuklara namaz öğretimi niteliği” başlığı altında işleyeceğiz.

1- Namaz öğretimi yöntemi

Namaz, çeşitli boyutları olan bir ibadettir. Namazda hem zikir vardır, hem kıraat ve hem de amel. Bu yüzden öğretimi için de özel bir yönetime ihtiyaç vardır. Masumların (a.s) siyerinde namaz öğretimi için kullanılan esas yöntem, amelî yöntemdir. Şu anlamda ki namaz kılma şeklini sözlü olarak açıklamak ve anlatmak yerine, muhatabın önünde yapıyorlar ve onların da kendi kıldıkları şekilde

³⁷ Mizanu'l-Hikme, c. 5, s. 369, 10246. rivayet.

namazlarını kılmalarını istiyorlardı. Peygamber'in (s.a.a) namaz öğretimi hakkında şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz öyle namaz kılın.”³⁸

Bu yöntemin, sözlü anlatım yöntemine kıyasla daha etkili ve daha az masraflı olduğu anlaşılmaktadır. Zira sözlü anlatımda muhatabın, anlatanın kastını tam anlamıyla anlamaması veya eğitimcinin tam anlamıyla kastını anlatamaması mümkündür. Ancak amelî öğretimde anlaşılama ölçüsü en alt düzeydedir. İlâveten bu yöntemde muhatap yorulup sıkılmamaktadır.

Elbette Masumların (a.s) siyerinde bu yöntem namaz öğretimine mahsus değildir, Hac ve diğer ibadetlerin öğretiminde de kullanılmıştır. Peygamber (s.a.a) hicretin onuncu yılında Haccetmek kastıyla Mekke'ye müşerref oldu. Bu Hac, “Veda Haccı” olarak meşhur oldu. Bu Hac, Peygamber'in (s.a.a) Müslümanlarla beraber yaptığı ilk Hac olduğundan ve Müslümanlar İslami Haccın nasıl olduğunu bilmediklerinden, onlara Haccın nasıl yapılacağını öğretmesi gerekiyordu. Ancak Peygamber (s.a.a) Haccı öğretmek için ne bir kitapçık bastırdı ne de bir sınıf oluşturdu. Sadece Haccın nasıl yapılacağını benden öğrenin diye bildirdi. Müslümanlar da aynı Peygamber'in (s.a.a) haccettiği gibi yaparak Hac merasimini yerine getirdiler. Veda Haccı'nın yapılış şekliyle ilgili olarak şöyle rivayet edilmiştir:

Peygamber (s.a.a) dört dirhemlik eski ve yıpranmış havutu olan bir deve üzerinde tavaf ederek haccetti ki halk kendisini görebilsin ve şöyle buyurdu: “*Hac amellerinizi benden öğrenin.*”³⁹

Teyemmüm ve sadaka verme hususunda da Peygamber (s.a.a) ve Masumlar (a.s) bu yöntemden istifade etmişlerdir. Rivayette şöyle geçmektedir:

Bir tembel, İmam'a (a.s) teyemmümü sordu. İmam (iki) elini(n içini) halıya vurdu, sonra ikisini yüzüne çekti ve her bir elinin arkasını diğer eliyle meshetti.⁴⁰

Başka bir rivayet de şöyledir:

İmam Sadık (a.s) oğlu Muhammed'e şöyle buyurdu: “*O miktardan geriye ne kadar kaldı?*” Muhammed “40 dinar” dedi. İmam (a.s) şöyle buyurdu: “*Git ve onu sadaka ver.*” Muhammed dedi ki: “*Ondan daha fazlası bana kalmadı.*” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “*Onu sadaka ver, çünkü Allah onun yerini doldurur.*”⁴¹

³⁸ Evaliu'l-Âli, c. 1, s. 198, 8. rivayet.

³⁹ Evaliyu'l-Âli, c. 4, s. 34, 118. rivayet.

⁴⁰ Kafi, c. 3, s. 62, 3. rivayet.

⁴¹ Kafi, c. 4, s. 9, 3. rivayet.

2- Hataların uyarılarak düzeltilmesi

İbadetlerin öğretiminde amelî yöntem, diğer yöntemlere kıyasla daha fazla meziyete sahip olsa da, bazı muhatapların yanlış anlaması, eğitimcinin bazı amellerini yanlışlıkla o amelin müstehaplarından sanması veya ibadetlerin bazı cüzlerini yapma şeklinde hata etmesi mümkündür. Ayrıca özel durumlara mahsus ibadetlerin bazı özelliklerinden bahsedilmemesi de mümkündür.

Bu eksikliğin telafisi için Masumlar (a.s) bir kişinin namaz kılışında hata yaptığını gördüklerinde onu uyarıyor ve doğru yapılışını anlatıyorlardı. Gereken durumlarda da söylenmemiş ayrıntıları anlatıyorlardı. Örnek olarak bu siyerlerden birkaç örneğe teveccüh ediniz:

Ebu Abdullah Eş'arî şöyle diyor: Peygamber (s.a.a) ashabıyla namaz kıldı. Sonra ashabından bir gurubun arasına oturdu. Bir adam geldi ve namaz kıldı. Ancak rükûya gitmiyordu ve secdesi yeriagalamak gibiydi. Peygamber (s.a.a) onu izliyordu. Şöyle buyurdu:

“Görüyor musunuz? Eğer bu adam ölürse Muhammed'in dini üzere ölmemiştir. Namazında yeriagalıyor, aynı karganın kan yemek için yeriagalaması gibi. Namaz kılan ama rükûya gitmeyen ve secdede yeriagalayan kimsenin durumu, aç olan ama açlığını gidermek için bir-iki tane hurma yemeyen kimse gibidir. Abdesti tam alın, rükû ve secdeyi tam olarak yerine getirin.”⁴²

Bu siyerde Peygamber (s.a.a), namazın doğru olmadığı hakkında ashabını uyarmış ve doğru şeklini anlatmıştır.

Başka bir siyerde de Peygamber (s.a.a), secde izi olması için alnını yaralayan adama itiraz ediyor ve onu bu işten men ediyor:

Peygamber (s.a.a), alnını yaralayan bir adam gördü. Ona şöyle buyurdu:

“Allah'la yarışan mağlup olur, Allah'tan uzaklaşmaya çalışanı Allah rüsva eder ve Allah'a hile yapana Allah hile yapar. Neden alnını sakince yere koymuyorsun?!”⁴³

Başka bir siyerde İmam Kâzım (a.s), rükûda sırtını düz tutmayan kimseyi uyarıyor ve bundan men ediyor:

Ali bin Ukbe şöyle diyor: İmam Kâzım (a.s) beni Medine'de namaz kılariken gördü. Başım yukardaydı ve sırtım da düz değildi. Yanıma birini yollayarak (böyle) yapma dedi.⁴⁴

⁴² Nuri, Hüseyin, Mustedreku'l-Vesail, c. 3, s. 39, 5. rivayet.

⁴³ A.g.e., c. 1, s. 98, 2. rivayet.

⁴⁴ Kafi, c. 3, s. 321, 9. rivayet.

Başka bir örnekte de Peygamber (s.a.a), namazında sorun olan bir kimseyi uyarıyor ve ona doğru namaz kılma şeklini öğretiyor:

Refa'e bin Rafi şöyle diyor: Resulullah'la (s.a.a) mescitte oturmıştım. Bir adam gelerek iki rekat namaz kıldı. Sonra geldi ve Peygamber'e (s.a.a) selam verdi. Onun namazını izlemiş olan Peygamber (s.a.a) selamını aldı ve şöyle buyurdu:

"Dön ve namazını kıl çünkü (doğru) namaz kılmadın." Üç veya dört seferden sonra adam: "Kuran'ı sana indirene andolsun uğraştım, çabaladım. Bana öğret ve göster" dedi. Peygamber (s.a.a) buyurdu: "Namaz kılmak istediğinde..."⁴⁵

3- Ebeveynlerin, çocuklarına namazı öğretmekle vazifelendirilmesi

Masumların (a.s) tüm Müslümanlara namaz öğretme imkânları olmadığı için namaz ve diğer ibadetleri öğretmede başka araçlardan da faydalanıyorlardı. Bu araçlardan birisi de ailelere namaz öğretiminde aile reislerinden faydalanmaktı. Şu siyere bakınız:

Malik bin Huveyris diyor ki: Biz aynı yaşta olan birkaç genç, Peygamber'in (s.a.a) yanına gittik ve yirmi gece yanında kaldık. Peygamber (s.a.a) merhametli ve yumuşak huyluydu. Ailelerimizi özlediğimizi anlayınca onları sordu, biz de cevapladık. Şöyle buyurdu:

"Ailelerinizin yanına dönün, ailelerinizde namazınızı kılın, onlara da öğretin ve onlara (namazı) emredin."⁴⁶

4- Tüm halkın cemaat namazına katılması için ortam hazırlanması

Namaz, ibadî bir ameldir ve İslam'da Müslümanlara beş vakit namazı cemaatle kılmaları tavsiye edilmiştir. Masumların (a.s) siyerinde cemaat namazının, herkesin katılabileceği şekilde kılınması üzerinde çok durulmuştur. Bu yüzden (s.a.a) Peygamber (s.a.a) cemaat namazını, muhtasar ve katılanların en zayıfının durumuna uygun şekilde kıldırıyordu ve cemaat namazını uzatmayı men ediyordu.

Bir adam Peygamber'e (s.a.a) şöyle dedi: "Ey Resulullah! Falanca namazı o kadar uzatıyor ki, güçlükle namazı kılıyorum." Peygamber (s.a.a) o güne dek görülmemiş bir öfkeyle vaazında şöyle buyurdu:

"Ey insanlar! Siz artık insanları kaçıyorsunuz! Kim insanlarla beraber namaz kılarlsa muhtasar kalsın. Çünkü aralarında hasta, güçsüz veya bir işi olan kimseler vardır."⁴⁷

⁴⁵ Sünen-i Nesaî, c. 3, s. 60.

⁴⁶ Sahih-i Buharî, c. 8, s. 132.

⁴⁷ Sahih-i Buharî, c. 1, s. 31.

Namaz, ibadî bir ameldir ve İslam'da Müslümanlara beş vakit namazı cemaatle kılmaları tavsiye edilmiştir. Masumların (a.s) siyerinde cemaat namazının, herkesin katılabileceği şekilde kılınması üzerinde çok durulmuştur. Bu yüzden (s.a.a) Peygamber (s.a.a) cemaat namazını, muhtasar ve katılanların en zayıfının durumuna uygun şekilde kıldırıyordu ve cemaat namazını uzatmayı men ediyordu.

5- Müstehap namazların ve namazın müstehaplarının öğretimine özen gösterilmesi

Masumlar (a.s) vacip namazların öğretilmesiyle yetinmiyorlardı. Müstehap namazları ve namazın usulünü ve müstehaplarını da yerine getiriyorlardı. Başkalarına da müstehap namazları kılmayı tavsiye ediyorlardı. Zürrare şöyle naklediyor:

“Gençliğimde İmam Sadık'ın (a.s) yanına gittim. İmam bana müstehap namazları ve oruçları saydı.”⁴⁸

Hemmad'dan da şöyle nakledilmiştir:

Bir gün İmam Sadık (a.s) bana döndü ve şöyle buyurdu: “*Hemmad! Güzel namaz kılabiliyor musun?*” Cevabında “Evet, ben Hariz'in yazdığı namaz kitabını ezberliyorum” dedim. İmam buyurdu ki: “*Kalk ve namaz kıl.*” Namaz kıldım, namazdan sonra İmam bana şöyle buyurdu: “*Hemmad! Güzel namaz kılamıyorsun! Bir Müslümanın 60-70 yıldan sonra namazını tüm âdâbına ve kurallarına uygun yerine getirememesi oldukça kötüdür.*” Hemmad diyor ki: Aşağılık duygusuna kapıldım ve namazı bana öğret, dedim. İmam (a.s) tamamen âdâbına uygun bir namaz kıldı ve buyurdu ki: “*Hemmad! Böyle namaz kıl.*”⁴⁹

Bu siyerde İmam'ın (a.s) Hemmad'a doğru namaz kılmadığını söylerken kastı, Hemmad'ın namaz âdâbına tamamen riayet etmemesiydi. Bu siyerden İmam'ın (a.s), 60 yılını İslam'da geçiren Hemmad'dan bu yaşta namazı tüm âdâbına riayet ederek kılmasını beklediği anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte Masumlar (a.s) müstehaplarda ifrat etmenin de önüne geçmişlerdir.

⁴⁸ Kafi, c. 3, s. 442, 1. rivayet.

⁴⁹ Biharu'l-Envar, c. 81, s. 185, 1. rivayet.

6- Müstehaplarda ifratın men edilmesi

İslam kolaylık ve hoşgörü dinidir, bütün durumlarda ifrat ve tefritten uzaktır. Emiru'l-Muminin (a.s) ifrat ve tefriti cehaletin göstergesi sayıyor ve şöyle buyuruyor:

“Cahil ya ifrat eder, aşırıya gider veya tefrit eder, yetersiz kalır.”⁵⁰

İbadetler hakkında da İslam bu kurala riayet etmekte ve takipçilerini ifrattan sakındırmıştır. Peygamber'in (s.a.a) ashabından biri şöyle diyor:

Peygamber (s.a.a) benim gündüzleri oruç tuttuğumu, geceleri de namaz kıldığımı haber aldı. Ya birini yolladı veya kendisiyle görüştüm. Buyurdu ki:

“Ben sana oruç tutup iftar etmemeni ve namaz kılıp uyumamanı mı söyledim? Bazı günler oruç tut ve gecenin bir kısmında ibadet et. Çünkü gözünün senin üzerinde bir hakkı vardır, nefsinin ve ailenin de senin üzerinde bir hakkı vardır.”⁵¹

7- Masumların (a.s) siyerinde çocuklara ve ergenlere namaz öğretiminin niteliği

Şimdiye kadar söylediklerimiz daha çok yetişkinlere namaz öğretimiyle ilgiliydi. Masumların (a.s) siyerinde çocuklara ve ergenlere namaz ve diğer ibadetlerin öğretilmesiyle ilgili ilginç ve dikkate değer noktalar vardır. Bu bölümde Masumların (a.s) siyerinde çocuklara ve ergenlere namaz öğretimiyle ilgili olan eğitimsel noktalardan ikisini anlatacağız.

1- Çocuklara namazı öğretmeye başlama yaşı

Masumların (a.s) siyerinde çocuklara namaz öğretimine çok özen gösterilmiştir. Masumların (a.s) siyerine göre çocuklara namazı öğretmeye başlama yaşı yedi yaştır. Rivayette şöyle geçer: İmam Sadık (a.s), dostlarından birine şöyle buyurdu:

“Biz çocuklarımızı beş yaşında namaza başlatıyoruz. Siz çocuklarınızı yedi yaşında namaza başlatın.”⁵²

2- Çocuklara namazı öğretirken kolaylık sağlama

Masumlar (a.s) çocuklara namaz öğretirken çocukların yeteneklerini ve kapasitelerini de göz önünde bulunduruyorlardı. Bu yüzden çocuklara namazı öğretirken ve

⁵⁰ Nehcu'l-Belağa, 70. Hikmet.

⁵¹ Vesailu's-Şia, c. 4, s. 19, 5. rivayet.

⁵² Vesailu's-Şia, c. 4, s. 19, 5. rivayet.

namaza alıştırırken onları zorlamıyorlardı ve namazın birçok müstehabına ve âdâbına uymalarını onlardan istemiyorlardı. Birçok rivayette İmamların (a.s) çocuklara öğle ile ikindiye ve akşam ile yatsıyı birlikte kılmalarını emrettikleri konusuna değinilmiştir. Oysa yetişkinler bu dört namazı dört vakitte kılıyorlardı. Fuzayl bin Yesar şöyle diyor: Ali bin Hüseyin çocuklara akşam ile yatsıyı birlikte kılmalarını emrederek şöyle buyuruyordu:

“Bu, uyumalarından ve yatsı namazlarının kaza olmasından iyidir.”⁵³

Yine rivayet edilmiştir ki: İmam Zeyne'l-Abidin (a.s) yanında olan çocukları öğle ile ikindiye ve akşam ile yatsıyı bir vakitte kılmaya zorluyordu. Ona itiraz ettiler ve O şöyle buyurdu:

“Bu, onlar için daha kolaydır ve daha çok yapmaya can atarlar. Namazı zayi etmezler, uyumazlar (böylece namazları kaza olmaz) ve başka bir işle meşgul olmazlar.”⁵⁴

Özet

Söylediklerimizden, Masumların (a.s) namaz öğretimi siyerlerinin aşağıdaki gibi olduğu ortaya çıkmaktadır:

- 1- Onların namaz öğretimi yöntemleri, amelî yöntemdi. Yani diğerlerinin namaz kılma üslubunu öğrenmeleri için kendileri amelen kılıyorlardı. Ayrıntılar ve kişilerin olası hataları hakkında uygun fırsatlarda uyarıda bulunuyorlardı.
- 2- Çocuklara namaz öğretiminde, ebeveynleri namaz öğretmekle vazifelendiriyorlardı.
- 3- Namaz öğretiminde onlara namazın müstehablarını ve müstehap namazları da öğretiyorlardı ama müstehaplarda ifratın önüne geçiyorlardı.
- 4- Herkesin katılabilmesi için cemaat namazlarını muhtasar kıldırıyorlardı.

Çocuklara namaz öğretiminde ise siyerleri şöyleydi:

- 1- Namaz öğretimine çocuklar mükellef olmadan önce, yedi yaşında başlıyorlardı.
- 2- Zamanla namaz kılma alışkanlığı edinsinler diye namaz kılmada onlara zorluk çıkarmıyorlardı.

⁵³ Kafi, c. 3, s. 409, 2. rivayet.

⁵⁴ Nuri, Hüseyin, Mustedreku'l-Vesail, c. 15, s. 160, 2. rivayet.

Üçüncü Konu Zikir ve Dua Öğretimi

İslami metinlerde dua ve zikir üzerinde çok durulmuştur. Allah, Kuran'da şöyle buyuruyor:

De ki: “Sizin duanız olmasaydı, Rabbim size itina gösterir miydi?”⁵⁵

Resulullah (s.a.a) da şöyle buyuruyor:

“Dua ibadetin beynidir.”⁵⁶

Allah, Kuran'da müminleri çokça zikre çağırmaktadır:

“Ey iman edenler! Çokça zikir ile Allah'ı zikredin. Ve O'nu sabah ve akşam tesbih edin.”⁵⁷

Rivayetlerde de Allah'ın zikri üzerinde durulmuştur. Emiru'l-Muminin (a.s), İmam Hasan'a (a.s) Allah'ı anmasını tavsiye ederek şöyle buyuruyor:

“Oğulcuğum! Sana takvayı, Allah'ın emirlerine itaati ve Onu anarak kalbini âbâd etmeni tavsiye ediyorum.”⁵⁸

Masumların (a.s) kendileri de zikreden ve dua eden kimselerdi. Emiru'l-Muminin'in (a.s) ve İmam Seccad'ın (a.s) duaları meşhurdur. Bir rivayette İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Emiru'l-Muminin çok dua eden biriydi.”⁵⁹

Yine şöyle rivayet edilmiştir:

“Peygamber (s.a.a) yirmi beş kez istiğfar etmeden –ne kadar kısa da olsa- bir toplanıdan ayrılmıyordu.”⁶⁰

İmam Sadık (a.s) da şöyle buyuruyor:

“Babam çokça zikrediyordu. Onunla yürürken Allah'ı zikrediyordu. Onunla yemek yerken Allah'ı anıyordu. İnsanlarla konuşuyordu ama bu, Onu Allah'ın zikrinden alıkoymuyordu ve dili damağına yapışmış halde “La ilahe illallah” dediğini görüyordum.”⁶¹

⁵⁵ Furkan suresi, 77. ayet.

⁵⁶ Mizanu'l-Hikme, c. 3, s. 245, 5519. rivayet.

⁵⁷ Ahzap suresi, 41-42. ayetler.

⁵⁸ Mizanu'l-Hikme, c. 3, s. 417, 6392. rivayet.

⁵⁹ Kafi, c. 2, s. 467, 8. rivayet.

⁶⁰ A.g.e., c. 2, s. 504, 4. rivayet.

⁶¹ A.g.e., c. 2, s. 499, 1. rivayet.

Masumlar (a.s) zikir ve duaya verdikleri önem sebebiyle, bunu başkalarına da öğretiyorlardı. Bu bölümde, kullandıkları noktalara ulaşmak için, zikir ve dua öğretimiyle ilgili siyerlerini inceleyeceğiz. Bu bölümün konuları şu başlıklar altında sunulacaktır: 1- İnsanlara zikir ve duayı tavsiye etmek. 2- Dua ve zikir ehli kimselerin teşvik edilmesi. 3- Diğerlerine bazı duaların ve zikirlerin öğretimi. 4- Çocukları zikir ve duaya alıştırmak.

1- İnsanlara zikir ve duayı tavsiye etmek

Masumlar (a.s) takipçilerine dua ve Allah'ı zikretmeyi tavsiye ediyorlardı. İmam Rıza (a.s), dostlarına şöyle buyurdu:

“Enbiyanın silahını kuşanın.” Dediler ki: “Enbiyanın silahı nedir?” İmam buyurdu: *“Dua.”*⁶²

Peygamber'den (s.a.a) de şöyle rivayet edilmiştir:

“Size en iyi ve en yüksek dereceye sahip, Allah kaunda en temiz olan, sizin için altın ve gümüşten daha iyi olan ve yine düşmanlarınızla savaşıp ölmenizden ve öldürmenizden daha iyi olan amelinizi söyleyeyim mi?” Evet, dediler. Peygamber (s.a.a) buyurdu ki: *“Allah Teâla'nın çokça zikri.”*⁶³

Yine şöyle rivayet edilmiştir: Peygamber (s.a.a), tarlasına ağaç eken bir adamın yanından geçiyordu. Durdu ve ona şöyle buyurdu:

“Seni sürekli olan, daha çabuk ürün veren, meyveleri daha lezzetli ve kalıcı olan ağaçlara yönlendirmemi ister misin?” Adam “Evet, beni yönlendir” dedi. Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: *“Sabah ve akşam Subhanellahi ve'l-hamdulillahi ve la ilahe illallahu vallahu ekber* de. Eğer bu zikri söylersen her teşbihe karşılık meyveleri daimi

“Masumlar (a.s) zikir ve duaya verdikleri önem sebebiyle, bunu başkalarına da öğretiyorlardı. Bu bölümde, kullandıkları noktalara ulaşmak için, zikir ve dua öğretimiyle ilgili siyerlerini inceleyeceğiz. Bu bölümün konuları şu başlıklar altında sunulacaktır:

- 1- İnsanlara zikir ve duayı tavsiye etmek.
- 2- Dua ve zikir ehli kimselerin teşvik edilmesi.
- 3- Diğerlerine bazı duaların ve zikirlerin öğretimi.
- 4- Çocukları zikir ve duaya alıştırmak.

”

⁶² A.g.e., c. 2, s. 468, 5. rivayet.

⁶³ A.g.e., s. 498, 1. rivayet.

olan çeşitli ağaçlardan on tanesi cennette sana verilecek.” Adam dedi ki: “Ey Resulullah! Bu tarlayı fakirlere vakfettiğime dair seni şahit tutuyorum.”⁶⁴

2- Zikir ve dua ehli kimselerin teşvik edilmesi

Masumlar (a.s) bazen zikreden ve dua eden kişileri teşvik ediyorlardı. Sekunî şöyle diyor:

Peygamber (s.a.a), namazında Allah’ı anan, yüce bir içerik ve derin ibarelerle Allah’a yakınlaşmaya çalışan bir Arap gördü. Sağlam kelimeleri ve ibarelerinin üslubu, onun bilgisini ve imanının ve kemâlinin derecesini gösteriyordu. Peygamber (s.a.a), namazını tamamladıktan sonra onu alıp kendi yanına getirmesi için birisini belirledi. Arap namazını bitirince Peygamber’ın (s.a.a) yanına geldi. Peygamber (s.a.a) ona bir parça altın hediye etti... Sonra şöyle buyurdu:

“Sana bu altını neden hediye ettiğimi anladın mı?” Arap “Akrabalık ve yakınlık sebebiyle” dedi. Peygamber (s.a.a) buyurdu ki: “Yakınlığın bir hakkı vardır ama ben bu altını sana, Allah Teâla’ya güzel hamdettiğin için hediye ettim.”⁶⁵

3- Dua ve zikir öğretimi

Masumlar (a.s) bazı durumlarda kişilere özel bir dua veya zikir öğretiyorlardı ve onlardan yapmalarını istiyorlardı. Örneğin İmam Sadık’ın (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

Babamın oğullarından birinin (rahatsızlık ve acıdan) şikâyeti vardı. Babam yanına gitti ve şöyle buyurdu: “On defa **Ya Allah** de. Bir mümin yoktur ki bunu desin ve Allah tebarek ve teâla ona **“Lebbeyk ey kulum! Hacetini iste”** demesin.”⁶⁶

Yine İmam Rıza’nın (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“Şükür secdesinde bu duayı eden kimse, Peygamber’in (s.a.a) yanında Bedir günü savaşmış gibidir.” Dedik ki: “Yazalım mı?” İmam (a.s) “Yazın” buyurdu.⁶⁷

Sonra duayı söyledi ve muhatapları da yazdılar.

4- Çocukları zikir ve duaya alıştırmak

Masumlar (a.s), evlatlarını duaya ve Allah’ı zikretmeye alıştırıyorlardı. İmam Sadık’ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir:

⁶⁴ A.g.e., c. 2, s. 367, 4. rivayet.

⁶⁵ Hayatu'l-Kulub, c. 2, s. 63.

⁶⁶ Vesailu's-Şia, c. 4, s. 1132, 12. rivayet.

⁶⁷ Mustedreku'l-Vesail, c. 5, s. 139, 13. rivayet.

“(Babam) Bizi bir araya topluyordu ve güneş doğana kadar Allah’ı zikretmemizi emreliyordu.”⁶⁸

İmam Zeynelabidin’in (a.s) oğlu Zeyd de şöyle diyor:

“İmam Zeynelabidin 15 Şaban gecesini hepimizi bir araya topluyordu ve geceyi üçe bölüyordu. Sonra ilk kısmında bizimle namaz kılıyordu; ardından dua ediyordu ve biz de âmin diyorduk; sonra istiğfar ediyordu ve biz de istiğfar ediyor, Allah’tan cenneti istiyorduk. Böylece fecir doğuyordu.”⁶⁹

Şöyle nakledilmiştir:

İmam Sadık (a.s), Ebu Harun’a şöyle buyurdu: “Ey Ebu Harun! Biz çocuklarımıza, namazı emrettiğimiz gibi, Fatıma (a.s) tesbihatını da emreliyoruz. (Bu zikre) Bağlı ol çünkü bu zikri bırakıp da bedbaht olmamış hiçbir kul yoktur.”⁷⁰

Özet

Masumların (a.s) siyerinde dua ve zikir öğretimi şöyleydi:

- 1- Diğerlerine zikir ve duayı tavsiye ediyorlardı.
- 2- Dua edenleri ve zikredenleri teşvik ediyorlardı.
- 3- Bazı zikirleri ve duaları diğerlerine öğretiyorlardı.
- 4- Çocukları zikre ve duaya alıştırıyorlardı.

Dördüncü Konu Oruç Öğretimi

Oruç, önemli İslami ibadetlerden biridir ve İslami metinlerde üzerinde çok durulmuştur. Peygamber’den (s.a.a) nakledilen bir rivayette şöyle buyuruyor:

“Oruç tutunuz çünkü ateşe karşı bir siperdir.”⁷¹

Bu sebeple Masumlar (a.s) orucun ve oruç tutma öğretiminin üzerinde duruyorlardı. Bu bölümde Masumların (a.s) siyerinde oruç tutma öğretimini inceleyeceğiz. Bu araştırmada hedefimiz, onların oruç tutma öğretiminde kullandıkları noktalara ulaşmaktır. Bu bölümün konuları şu başlıklar altında sunulacaktır: 1- İnsanları Ramazan

⁶⁸ Kafi, c. 2, s. 498, 1. rivayet.

⁶⁹ Biharul-Envar, c. 80, s. 115, 32. rivayet.

⁷⁰ Kafi, c. 3, s. 343, 13. rivayet.

⁷¹ Mizanu'l-Hikme, c. 5, s. 467, 10624. rivayet.

ayına girmeye hazırlamak. 2- Çocuklarda oruç tutma öğretimine başlama yaşı. 3- Oruç tutma öğretimi yöntemi.

1- İnsanları Ramazan ayına girmeye hazırlamak

Masumlar (a.s) Ramazan ayı gelmeden önce bu ayın önemini insanlara anlatıyorlardı ve onlardan kendilerini Ramazan ayından faydalanabilmek için hazırlamalarını istiyorlardı. İmam Bâkır (a.s) şöyle buyuruyor:

Peygamber (s.a.a) Ramazan'a üç gün kala Bilal'e şöyle buyurdu: "İnsanların arasında selâ oku." Sonra halk toplandı. Sonra Peygamber (s.a.a) minbere çıktı ve Allah'a hamd ve sena etti. Sonra şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Bu, Allah'ın size mahsus kıldığı bir aydır ve tüm aylardan daha üstündür. Onda, bin aydan daha hayırlı olan bir gece vardır. Bu ayda ateş kapıları kapalı ve cennet kapıları açıktır. Bu ayı geçiren ama bağışlanmayan kimse Allah'ın rahmetinden uzak olsun."⁷²

Yine bir başka rivayette şöyle nakledilmiştir:

Peygamber (s.a.a) (Ramazan ayından önce) insanlara dönerek şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Ramazan ayı doğduğunda serkeş şeytanlar bağlanırlar ve gökyüzü kapıları, cennet kapıları ve rahmet kapıları açılırlar. Ateş kapıları kapanırlar. Bu ayda dualar müstecaptır ve iftar sırasında Allah, bir gurubu cehennem ateşinden azat eder. Her gece bir münadi "Bir isteği olan var mı? İstiğfar eden biri var mı?" diye seslenir."⁷³

İmamlar (a.s) da Peygamber'i (s.a.a) izleyerek Ramazan ayından önce evlatlarına gereken tavsiyeleri veriyorlar ve onları Ramazan ayına girmeye hazırlıyorlardı. Musmeî şöyle diyor:

"İmam Sadık (a.s) Ramazan ayına girerken evlatlarını tembihliyor ve şöyle buyuruyordu: "Kendinizi zahmete sokun ve çabalayın. Zira bu ayda rızıklar paylaştırılmakta, eceller belirlenmekte, Allah'ın evine gidecek ziyaretçiler tayin edilmektedir. Bu ayda bir gece vardır ki, o gecede yapılan ameller bin ayda yapılan amellerden daha üstündür."⁷⁴

Bu tavsiyeler, insanların Ramazan ayına girmeye daha fazla hazırlıklı olmalarını ve bereketlerinden daha iyi faydalanmalarını sağlamaktadır.

2- Oruç tutma öğretimi yaşı

Masumların (a.s) siyerinde çocuklara oruç tutma öğretimi, çocuklar mükellef olduktan önce başlıyordu. İmam Sadık'tan (a.s) nakledilen bir rivayette şöyle okuyoruz:

⁷² Kafi, c. 4, s. 67, 5. rivayet.

⁷³ Kafi, c. 4, s. 67, 6. rivayet.

⁷⁴ A.g.e., c. 4, s. 66, 2. rivayet.

“Biz çocuklarımıza yedi yaşındayken güçlerinin yettiği ölçüde, yarım güne kadar, ondan biraz daha az veya çok oruç tutmalarını emrediyoruz. Açlık ve susuzluğa yenik düştüklerinde iftar ederler. Oruca alışana ve oruç tutma gücüne kavuşana kadar böyle yaparlar. Siz, çocuklarınıza dokuz yaşında, güçlerinin yettiği ölçüde oruç tutmalarını emredin. Susuzluğa yenik düştüklerinde iftar etsinler.”⁷⁵

Bu siyere göre ebeveynler, dokuz yaşından itibaren çocuklarına oruç öğretimine başlamakla vazifelidirler. Zira bu yaşta çocuklar, bu öğretimi kabule hazırdırlar.

3- Oruç tutma öğretimi yöntemi

Masumlar (a.s) çocuklara oruç tutmayı öğretirken hangi yöntemden faydalanıyorlardı? Onların eğitimsel siyerine baktığımızda, alıştırma yöntemini kullandıklarını görüyoruz. Yani çocuklara, bu amele zamanla alışsınlar ve mükellef olduklarında rahatça bu ameli yerine getirebilsinler diye, yedi veya dokuz yaşından itibaren oruç tutmayı emrediyorlardı.

Yukarda naklettiğimiz siyerde İmam Sadık (a.s) bu konuyu açıkça beyan etmiştir.

Bu siyerden başka bir sonuç daha elde edilmektedir. O da oruç tutmaya alıştırırken iki noktaya riayet edilmesi gerekliliğidir: Zaman ve kolaylık.

Oruç öğretiminde çocuğun iki veya birkaç gün oruç tutmayla bu amele alışması beklenmemelidir. Alışkanlığın oluşması uzun bir süreç gerektirir. Bu yüzden İmam, bu öğretime başlama yaşını dokuz olarak belirlemiştir ve buluğ yaşına kadar altı yıl süre vardır.

İlaveten oruç öğretiminde çocuğun fiziksel gücü de dikkate alınmalıdır ve çocuktan oruç tutmasına dair beklenti buna uygun olmalıdır. Bu yüzden İmam (a.s) şöyle buyuruyor: Dayanabildikleri yere kadar oruç tutsunlar ancak susuzluk veya açlığa yenik düştüklerinde iftar etsinler. Zamanla, çocukların gücü arttıkça, daha uzun süreli oruç tutarlar. Bu durum, birkaç yıl sürer ve sonra rahatça tüm gün oruç tutabilirler.

Masumlar (a.s) çocuklara oruç tutmayı öğretirken hangi yöntemden faydalanıyorlardı? Onların eğitimsel siyerine baktığımızda, alıştırma yöntemini kullandıklarını görüyoruz. Yani çocuklara, bu amele zamanla alışsınlar ve mükellef olduklarında rahatça bu ameli yerine getirebilsinler diye, yedi veya dokuz yaşından itibaren oruç tutmayı emrediyorlardı.

⁷⁵ Tabatabaî, Seyyid Muhammed Hüseyin, Sünenu'n-Nebî, s. 157, 158. rivayet.

Bu siyerden elde edilen bir başka konu da şudur: Çocuklar oruç tutma alıştırmayla, oruç tutma gücüne kavuşurlar. “*Alışana ve (oruç tutma) gücüne kavuşana kadar*” ifadesinden, oruç tutma gücünün sadece fiziksel gelişime değil, alışkanlığa da bağlı olduğunu anlıyoruz. Kaldı ki fiziksel olarak güçlü ama oruç tutmaya dayanamayan yetişkinler de vardır. Çünkü bunu alışkanlık edinmemişlerdir. Sadî, Gülistan’da bu iddiayı destekleyen bir hikâye naklediyor:

“Horasanlı iki derviş birbirlerine yol arkadaşı olarak sefere çıkmışlardı. Biri zayıftı ve iki gecede bir iftar ederdi, diğeri kuvvetliydi ve günde üç kez yerdi. Kazara bir şehirde casusluk ithamıyla tutuldular. İkisini bir odaya koyup kapısına da duvar ördüler. İki hafta sonra günahsız oldukları anlaşıldı. Baktılar ki kuvvetli olan ölmüş, zayıf olan sağ kalmış. Şaşırıp kaldılar. Bir bilge dedi ki: Bunun tersi şaşırtırdı. Biri çok yiyendi, zavallı dayanamadı ve sıkıntıyla helâk oldu. Bu diğeriye kendini tutandı, alıştığı üzere sabretti ve sağ kaldı.”⁷⁶

Özet

Oruç tutma öğretiminde Masumların (a.s) siyeri şöyleydi:

1- Ramazan ayı gelmeden önce bu ayın önemi hakkında insanları uyarıyorlardı ve gerekli tavsiyelerle onları Ramazan ayına girmeye hazırlıyorlardı.

2- Evlatlarına oruç tutma öğretimine mükellef olmadan önce, yedi yaşında başlıyorlardı. Ancak diğerlerine, evlatlarına oruç tutma öğretimine dokuz yaşında başlamalarını tavsiye ediyorlardı.

3- Oruç tutma öğretiminde yöntemleri, oruç tutma alışkanlığı edinebilsinler ve mükellef olduklarında gerekli güce sahip olabilsinler diye çocuklara alıştırmayı yaptırma üzerineydi. Elbette bu alıştırmada çocuğun gücünü kesinlikle göz önünde bulunduruyorlar ve yapabileceklerinin fazlasını onlardan beklemiyorlardı.

Ek

Masumların (a.s) siyerinde namaz ve oruç öğretimiyle ilgili tüm konulara ulaşıyoruz, bu konuların çoğu onların sözlerinde (rivayetlerde) geçmektedir. Bu yüzden bu kısımda namaz ve oruç öğretimi alanındaki Masumların (a.s) siyerini ve rivayetlerin genelini mütalaa edecek ve buna dayanarak namaz ve oruç öğretimi için bir program sunacağız.

Buna göre bu bölümde iki konuyu inceleyeceğiz:

- 1- Namaz öğretimi programı
- 2- Oruç tutma öğretimi programı

⁷⁶ Külliyyat-ı Sadî, s. 135.

Birinci ek:

Masumların (a.s) siyerinde ve rivayetlerde namaz öğretimi programı

Namaz öğretimi programını elde etmek için ilk adım, Masumların (a.s) siyerine başvurmaktır. Bu sebeple önce rivayetleri inceleyeceğiz, sonra namaz öğretimi aşamalarını ve her aşamanın öğretim içeriğini ve hedeflerini, en son da Masumların (a.s) siyerinde namaz öğretimi programının özelliklerini beyan edeceğiz.

1- Rivayetlerin incelenmesi

Çocukların namazı hakkında Masumlardan (a.s) çeşitli rivayetler vardır. Bunları üç guruba ayırabiliriz:

- 1- İçinde “vacip” lafzı geçen rivayetler
- 2- İçinde “emir”, “uyarı” ve “öğretim” lafızları geçen rivayetler
- 3- Namaz vazifesini yerine getirmeye zorlamak için çocuklara fiziksel ceza izni veren rivayetler.

Bu rivayetleri sırayla zikredecek ve sonra inceleyeceğiz.

Birinci gurup rivayetler

- 1- Ebu Abdullah (a.s) şöyle buyurdu:

*“Çocuk altı yaşına geldiğinde namaz ona vaciptir ve oruç tutma gücüne kavuştuğu zaman oruç ona vacip olur.”*⁷⁷

- 2- Ali bin Cafer, kardeşi Hz. Musa’dan (a.s) şöyle naklediyor:

*“İmama şöyle sordum: Oğlan çocuğa ne zaman namaz ve oruç vacip olur? Buyurdu ki: Buluş yaşına yaklaştığında ve namaz ve orucu anladığında.”*⁷⁸

- 3- Muhammed bin Müslim diyor ki:

*İmam Bâkar veya Sadık’a (a.s) şöyle sordum: “Çocuk ne zaman namaz kılsın?” Buyurdu: “Namazı anladığı zaman.” Dedim ki: “Ne zaman namazı anlar ve namaz ona vacip olur?” Buyurdu: “Altı yaşında.”*⁷⁹

Bu rivayetlerin zahirinden, namazın altı yaşında veya buluş yaşına yakın yaşlarda çocuğa vacip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak çeşitli rivayetlere ve –Şia ve Sünni- tüm Müslümanların icmâsına göre buluşa ermeden önce namaz çocuğa vacip değildir. Bu yüzden bu rivayetlerin zahirini alamayız.

⁷⁷ Vesailü’ş-Şia, c. 4, s. 19, 4. rivayet.

⁷⁸ A.g.e., s. 18, 3. rivayet.

⁷⁹ A.g.e., s. 18, 2. rivayet.

Öyleyse bu rivayetlerde “vacip”ten kasıt nedir?

Şia'nın büyük fakihlerinin uyardığı gibi, rivayetlerde vacip, müstehap anlamındadır. Yani çocuk altı yaşına geldiğinde ve namazı anlayabildiğinde, kendisine vacip olmasa da namaz kılması iyidir. Bu sebeple fakihlerden hiçbiri buluşa ermemiş çocuğa namazın vacip olduğuyla ilgili fetva vermemiştir.⁸⁰ Bu müstehabın hikmetini ve delilini daha sonra anlatacağız.

İkinci gurup rivayetler

Bu rivayetlerde “emir”, “uyarı” ve “öğretim” lafızları kullanılmıştır.

4- Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: *“Oğlan sağ elini sol elinden ayırabildiğinde, ona namazı emredin.”*⁸¹

5- Ebu Abdullah (a.s) şöyle buyurdu: *“Biz evlatlarımıza beş yaşında namaz kılmasını emrediyoruz. Siz evlatlarınıza yedi yaşında namaz kılmayı emredin.”*⁸²

6- Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: *“Evlatlarınıza on yaşına geldiklerinde namaz kılmayı emredin.”*⁸³

7- Hz. Ali (a.s) şöyle buyurdu: *“Evlatlarınıza namaz öğretin ve sekiz yaşında onları namaz hakkında uyarın.”*⁸⁴

8- Muaviye bin Veheb diyor ki: Ebu Abdullah'a (a.s) sordum ki “Çocukları kaç yaşında namaz kılmaları için uyaralım?” Buyurdu: *“Altı-yedi yaşları arasında.”*⁸⁵

9- İmam Rıza (a.s) şöyle buyurdu: *“Çocuk yedi yaşında namaz için uyarılır.”*⁸⁶

Bu rivayetlerden ilk üçünün içeriği çocuğa namazın emredilmesiyle ilgilidir ancak yaş konusunda ihtilaf vardır: İlk rivayette sağ el ile sol eli birbirinden ayırabildiği -ki bu beş-altı yaşlarıdır- zaman denilmektedir. Daha sonra bahsedeceğimiz başka bir rivayette bu konu açıkça geçmektedir. Diğer rivayet yedi yaşı, sonraki rivayet de on yaşı bunun için belirlemiştir.

7, 8, ve 9. rivayetler de çocuğun namaz hakkında uyarılmasını istemiş ve bunun yaşını altı, yedi ve sekiz olarak beyan etmiştir. Öğretim için de bir rivayet bize ulaşmış ama bunun için bir yaş açıklanmamıştır.

⁸⁰ Yezdi, Seyyid Muhammed Kâzım, El-Urvetu'l-Vuska, c. 1, s. 741, 35. konu ve c. 2, s. 217, 2. konu, s. 503, 1. konu.

⁸¹ Tebesî, Hukuk-u Ferzendan der Mekteb-i Ehl-i Beyt (a.s), s. 233.

⁸² Vesailu's-Şia, c. 4, s. 19, 5. rivayet.

⁸³ Mustedreku'l-Vesail, c. 3, s. 19, 3. rivayet.

⁸⁴ Vesailu's-Şia, c. 4, s. 20, 8. rivayet.

⁸⁵ A.g.e., c. 4, s. 18, 1. rivayet.

⁸⁶ A.g.e., c. 21, s. 460, 1. rivayet.

Çocuğun yaşamının ilk yedi yılını oyun ve padişahlık dönemi olarak gören diğer rivayetlerde de bu anlamı taşımaktadır. Oyun döneminde ciddi bir öğretim verilemez ve çocuk namaz hakkında uyarılamaz. Ama bu yaştan sonrasında bazı rivayetlerde “emir”, bazılarında “uyarı” geçmektedir. Bazı rivayetlerde 6, 7 ve sonraki yaşlarda çocuğa namazın emredilmesi ve diğer bazılarında uyarı izninin verilmesi, rivayetlerin anlamıyla zıtlık oluşturmamaktadır.

“Emir” ve “uyarı” rivayetleri, emir ve uyarı yaşı hakkında ihtilafıdır ama bu ihtilaf, “mutlak hükmün şartlı hükme hamledilmesi” ve “şartların taaddüdü ve karşılığın vahdeti” kaideleri esasınca ortadan kalkar. Elde edilen sonuç, emir için uygun zamanın 5 yaştan, uyarı için ise 6-7 yaştan yukarısı olduğudur. Bununla beraber bu yaşlardan her birinde bu işe başlanabilir. Rivayetlerdeki yaş farklılıklarının sebebine daha sonra değineceğiz.

Bu rivayetlerde şu noktaya dikkat etmek gerekir: Emir, uyardan farklıdır zira emir, arkasından mutlaka uyarıyı gerektirmemektedir. Bu noktaya ve emir ve uyarı rivayetlerinin 6-7 yaş ve sonrasında müşterek olmasına ama daha küçük yaşlarda namazın sadece emredilmiş olmasına teveccühle, 6-7 yaşlarından küçük olduğunda bir uyarının söz konusu olmadığı ve sadece çocuğa namaz kılmasının emredilebileceği anlaşılmaktadır.

Çocuğun yaşamının ilk yedi yılını oyun ve padişahlık⁸⁷ dönemi olarak gören diğer rivayetlerde de bu anlamı taşımaktadır. Oyun döneminde ciddi bir öğretim verilemez ve çocuk namaz hakkında uyarılamaz. Ama bu yaştan sonrasında bazı rivayetlerde “emir”, bazılarında “uyarı” geçmektedir. Bazı rivayetlerde 6, 7 ve sonraki yaşlarda çocuğa namazın emredilmesi ve diğer bazılarında uyarı izninin verilmesi, rivayetlerin anlamıyla zıtlık oluşturmamaktadır. Zira bu rivayetler, usulün “çeşitli rivayetlerde bir şartın gerçekleşmesi için başka şartlar beyan edilirse, şartın gerçekleşmesi durumunda tüm diğer şartlar da gerçekleşir” kaidesine uygundur. Buna göre bu rivayetler hakkında, çocuk 6 veya 7 yaşına girdiğinde hem emir ve hem de uyarı caizdir, denmelidir.

Öğretim de 5-6 yaşından buluşu ve ondan sonrasını kapsayan böyle bir genişliğe sahiptir. Nihayetinde bazı yaşlarda öğretim o kadar ciddi değildir ama bazı yaşlarda

⁸⁷ Vesailu's-Şia, c. 21, s. 472, 1 ve 2. rivayetler.

ciddi ve uyarıyla birlikte. Bununla beraber uyarı rivayetlerinde şu konu hala belirsizdir: Bu uyarı sadece sözel bir istek düzeyinde midir, yoksa fiziksel uyarıyı da kapsamakta mıdır? Bu belirsizlik, Arapça'da uyarının, fiziksel uyarı anlamını da içermesinden kaynaklanmaktadır.⁸⁸ Bu soru, üçüncü gurup rivayetler incelenirken cevabını bulacaktır.

İkinci gurup rivayetlerden şunlar çıkmaktadır:

1- Namazın doğrudan öğretimi 5 ila 6 yaşlarında, çocuğun namazı anlayabileceği yaşlarda, başlar.

2- Bu aşamada öğretim fazla ciddi değildir, uyarı söz konusu değildir ve çocuk, oyunla beraber namazla aşına olur.

3- Namaz öğretiminin ikinci aşaması yedi yaşında başlar. Ciddi aşamadır, işin içinde zorlama ve uyarı vardır. İkinci yedi yıl dönemini edep verme, öğretim ve itaat dönemi olarak gösteren rivayetler de bu konuyu onaylamaktadır.

Üçüncü gurup rivayetler

Rivayetlerin bu gurubunda namaz öğretimi amacıyla çocuğun fiziksel olarak cezalandırılmasına izin verilmiştir. Bu rivayetler şöyledir:

10- Resulullah (s.a.a) buyurdu ki: *"Evlatlarınız yedi yaşına geldiklerinde namaz kılmalarını emredin. Dokuz yaşında namazı bıraktıklarında onlara vurun."*⁸⁹

11- Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: *"Ailenin küçüklerine dil ile namazı ve taharetini öğret. On yaşına geldiklerinde onlara vur ama üç defa sınırını aşma."*⁹⁰

12- Peygamber (s.a.a) şöyle buyurdu: *"Çocuğa yedi yaşında namaz öğretin ve on yaşında namaz için (ona) vurun."*⁹¹

Bu gurup rivayetlerde 9 veya 10 yaşından itibaren çocukların namaz öğretimi ve kılınması için, gerektiğinde cezalandırılmalarına izin verilmiştir. Yani bu yaştan itibaren namaz öğretimi daha ciddi bir aşamaya geçmekte ve sözlü uyarının yanında ceza da verilebilmektedir. Cezanın başlaması için ilk rivayette 9, ikinci rivayette 10 yaşın zikredilmiş olması, iki rivayetin çeliştiğini göstermemektedir. Zira daha önce de söylediğimiz gibi bu iki rivayet bir araya geldiğinde çocuğun 9 veya 10 yaşına geldiğinde namaz için cezalandırılabileceği ortaya çıkmaktadır.

⁸⁸ Tarihi, Fahrudin, Mecmeu'l-Bahreyn, Ehez maddesi.

⁸⁹ Mustedreku'l-Vesail, c. 15, s. 160, 1. rivayet ve c. 3, s. 19, 4. rivayet.

⁹⁰ Tebesî, Muhammed Cevad, Hukuk-u Ferzandan der Mekteb-i Ehl-i Beyt (a.s), s. 221.

⁹¹ A.g.e., s. 222.

İlaveten bu rivayetlere göre sadece 9 veya 10 yaşında çocuk cezalandırılabilir, ondan önce cezalandırılmaz (özellikle de 11. rivayette bu açıkça belirtilmektedir). İkinci gurup rivayetlerde “uyarı”dan kastın sadece sözlü uyarı olduğu anlaşılmaktadır, bundan fazlası değil. Çocuklara nazik ve merhametli davranmayı ve onlarla çocuk dilinde konuşmayı tavsiye eden rivayetler de, 9-10 yaşından önce çocuğun teşvik, sevdirmeye ve benzeri yollarla namaza yönlendirilmesi gerektiğini teyit etmektedir.

On yaş için 6. rivayet namaza emri, 11 ve 12. rivayetler fiziksel cezayı, ikinci gurup rivayetler de uyarıyı (öncelik kavramıyla) tavsiye etmiştir. Bu yaşta her üçü de kullanılabilir. Genel olarak üst aşamalardan her biri, altındaki aşamaları içinde barındırmaktadır. Mesela uyarının tavsiye edildiği yedi yaşta, namaz da emredilebilir.

Bu rivayetleri son olarak toplarsak namaz öğretiminin sırayla geçilmesi gereken üç aşaması olduğu neticesine ulaşırız. Bu üç aşama şunlardır:

1- Başlangıç aşaması. Bu aşama, çocuğun namazı genel olarak anlayıp idrak edebildiği 5-6 yaşlarında başlar ve 6-7 yaşlarında sona erer. Rivayetlerde bu aşamanın yıllarının belirlenmesiyle ilgili olan ihtilaf, çocukların kişisel farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bazı çocukların düşünsel gelişimleri daha hızlı olmaktadır, bazılarının ise böyle olmamaktadır. Bu aşamada işin içinde zorlamanın hiçbir türü yoktur, çocuk sadece namazla tanıştırılmalıdır.

2- Orta aşama. Bu aşama 6-7 yaşlarında başlar, 9-10 yaşlarında biter. Bu dönemin başlamasıyla ilgili rivayetlerdeki başlangıç ve bitiş yaşlarının farklılığı yine çocukların zihinsel gelişiminin farklılığındandır.⁹² Bu aşamada namaz öğretimi biraz daha ciddi bir hal almakta, çocukların namazları gözlemlenmekte ve bunun için sözlü uyarı da yapılabilmektedir.

3- Son aşama. Bu aşama 9 veya 10 yaşında başlayarak buluğa girildiğinde sona erer. Bu aşamada öğretim oldukça ciddidir. Çocuk namazı bırakırsa, fiziksel ceza bile verilebilir. Bu aşamada çocuk namazla aşına olur, hükümlerini, faydalarını ve etkilerini öğrenir ve günlük namazlarını düzenli kılar. Diğer bir deyişle namaz kılma alışkanlığı şekillenir ve kalıcı olur.

Bu rivayetler namaz öğretimi aşamalarını şekillendirse de, öğretimin içeriğiyle ve her aşamada uyulması gereken özel noktalarla ilgili bilgi vermemektedir. Acaba 5 yaşındaki çocuktan, 12 yaşındaki ergenin kıldığı gibi bir namaz kılması mı beklenmelidir? Acaba çocuğa tüm namaz tek seferde mi yoksa zamanla parça parça mı öğretilmelidir? Bunlar, İmam Sadık'tan (a.s) nakledilen ayrıntılı bir rivayette cevabını bulabileceğimiz meselelerdir. Rivayet şöyledir:

⁹² Bostanî, Mahmud, El-İslam ve İlmü'n-Nefs, s. 55.

14- Abdullah bin Fuzale, İmam Bâkır veya Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu naklediyor:

“Oğlan üç yaşına geldiğinde ona yedi kere **La ilahe illallah** demesi söylenir. 3 yaş 7 ay 20 günlük olduğunda ona yedi kere **Muhammeden Resulullah** demesi söylenir. Dört yaşına geldiğinde ona yedi kere **Sallallahu alâ Muhammed ve âl-i Muhammed** demesi söylenir. Beş yaşını doldurduğunda ona sol elin hangisi ve sağ elin hangisi diye sorulur. Eğer doğru cevap verirse kibleye doğru çevrilir ve secde etmesi söylenir. Sonra altı yaşına kadar çocuk bırakılır. Altı yaşını doldurduğunda rükû ve secde öğretilir ve namaz kılması söylenir. Yedi yaşına kadar böyle devam eder. Yedi yaşını doldurduğunda elini yüzünü yıkaması, sonra da namaz kılması söylenir. Dokuz yaşına kadar böyle yapılır. Dokuz yaşında ona abdest öğretilir ve abdest için ona vurulabilir ve ona namaz öğretilir ve namaz için ona vurulabilir. Abdest ve namazı öğrendiğinde Allah, ebeveynini kendi rahmetiyle kuşatır.”⁹³

Bu rivayette, her üç aşamada yapılması gereken şeyler anlatılmıştır. Aynı zamanda bu rivayetten, namaz öğretimine doğrudan başlamadan önce, inanç esasları olan tevhid ve İslam Peygamberi'nin (s.a.a) nübüvvetinin çocuklara telkin edilmesi gerektiğini anlıyoruz. Bu rivayete göre namaz öğretimine bir aşama daha eklenmektedir.

2- Namaz öğretiminin aşamaları, hedefleri ve içerikleri

Burada her aşamada yapılması gerekenlerin ayrıntısını anlatacağız:

1- Ortam oluşturma aşaması

Bu aşamada kelime-i tevhid –La ilahe illallah- ve Peygamber'in (s.a.a) risaleti –Muhammeden Resulullah- çocuğa dört yaşına kadar telkin edilmelidir.

2- Başlangıç aşaması

Çocuk, namazı anlama kudretini kazandığında -5 yaş- onu kibleye doğru yöneltmeli ve ona secde etmek öğretilmelidir. Yani çocuk bu yaşta ibadetin aslı ve kalbi olan, kâinatın yaratıcısı karşısında secde etmekle aşına olmalıdır.

3- Orta aşama

Bu aşamada çocuk iki şeyi öğrenmeli ve alıştırmasını yapmalıdır.

a) Rükû ve secde öğretimi. Bu, çocuğa 6 yaşında öğretilir. Bu yaşta çocuktan sadece içinde rükû ve secde olan bir namaz istenmektedir. Diğer bir deyişle bu aşamada

⁹³ Vesailu's-Şia, c. 21, s. 474, 3. rivayet.

çocuğun namazı, sadece namazın bir görünümüdür, kâmil bir namaz değildir. Çünkü ne abdest lazımdır, ne niyet ve hatta ne kıraat veya el-yüz yıkamak... Çocuk bu alıştırmayı bir yıl boyunca yapar ve yapmadığında da uyarılır.

b) Çocuk 7 yaşında olduğunda, önceden kıldığı şekildeki namaza ilaveten ondan elini ve yüzünü de yıkaması istenir. Elbette bu yıkama abdest değildir. Zira abdestte özel bir sıra, elin dirsekten itibaren yıkanması ve baş ile ayağın meshi gereklidir. Oysa bu yaşta çocuktan sadece bileklerine kadar ellerini ve yüzünü yıkaması istenmektedir. Çocuk bunu 9 yaşına kadar –yani iki yıl boyunca- yapar. Bunu yapmadığında da uyarılır ve bundan fazlası ondan beklenmez.

4- Son aşama

Bu aşamada çocuk dört yıl boyunca namazın amellerini ve hareketlerini tekrarladığı için namazın şekliyle ve vaktiyle kâmilen aşına olduğundan ve bir noktaya kadar bunu huy edindiğinden abdest ve namaz bütünüyle ona öğretilir. Bu konuda artık uyarılır ve lüzum halinde cezalandırılır. Buna da buluş yaşına kadar devam edilir. Bu şekilde çocuk, yaklaşık dört yıl boyunca da doğru namaza alışır. Doğal olarak bu müddet boyunca çocuk namazla aşına olur, namaza alışır ve bu alışkanlık onda kalıcı olur.

Elbette çocuğun bu aşamada öğrendiği namazın, doğruluk şartlarının asgari düzeyine sahip olması gerekir. Namazı müstehaplarına riayet etmesi ise gerekmez. Bu konuyu onaylayan rivayet, İmam Zeynelabidin'in (a.s) çocuklara –müstehap olarak ayrı ve bir saat kadar arayla kılınması gereken- akşam ve yatsı namazlarını birlikte kılmalarını buyurduğu rivayettir. Bunun sebebini de fazilet vakti dışında namaz kılmalарının, hiç kılmamalarından daha iyi olduğu şeklinde açıklamaktadır.

Bu rivayetten başka bir konu da açıkça anlaşılmaktadır. İmamların (a.s) buluşdan önce çocukların namaz kılmalarına dair ısrarlarının sırrı, çocukların namazla aşına olmaları, namaza alışmaları ve bu alışkanlığın onlarda yer etmesini istemeleridir. Zira bu rivayette çocuklardan istenen ve –zorla da olsa- yapmaları emredilen, namazın bir görünümüdür, doğru şekliyle namaz değil. Bu yüzden Şia'nın büyük fakihleri, çocukların buluşdan önce namaza alıştırılmaları yönünde fetva vermişlerdir.⁹⁴

3- Masumların (a.s) siyerinde namaz öğretiminin özellikleri

Şimdi, bu rivayetlerde bahsedilen konulardan bazıları hakkında açıklamalar yapılması gerekmektedir:

1- Namaz, basit görünüşünün aksine İslam dininin kâmil tecessümü ve de namaz kılmanın dinidir. Acaba din, Allah Teâla'yı tanımaktan ve namaz kılmanın mutlak kudret

⁹⁴ Yezdi, Seyyid Muhammed Kazım, El-Urvetu'l-Vuska, c. 1, s. 741, 35. konu ve c. 2, s. 217, 2. konu.

sahibi, hekîm ve alîm olan Allah'ın karşısında salt teslimiyetinden başka bir şey midir? Bununla birlikte ibadet görüntüsündeki ameller ve hareketler ancak namaz kılan kişi Allah ve Resulünü tanıdığına gerçekten ibadet ve kulluk olacaktır. Çocukların Allah hakkında –yetişkinlerin sahip olduğu türden- bir bilgiye sahip olamayacakları doğrudur ancak Allah hakkında sınırlı bir idrak gücüne sahiptirler. Bu yüzden namaz öğretimine başlamadan önce çocuk biraz Rabbiyle aşına olmalıdır (Ortam hazırlama aşaması).

2- Namaz alışkanlığının oluşturulması sadece çocuğun, namaz amellerini ve zikirlerini belli vakitlerde ve gereken şartlara uyarak öğrenmesi ve bunu alışkanlık edinmesi demek olsaydı, namazın hedefi olan Allah'ın hatırlanması ve kulluğun takviyesiyle ters düşerdi. Zira böyle bir kişi, bir makine gibi özel vakitlerde iradesiz ve bilinçsizce amelleri tekrarlamaktadır. Çocuğun, namazın sırlarını idrak edecek erişkinliğe sahip olmadığı doğrudur. Çocuktan bunu beklemek de makul değildir. Ancak bu da, çocukta namazın mekanik alışkanlığın oluşturulmasına cevaz vermez.

Bu zarardan korunmak için rivayetlerde bir çözüm yolu sunulmuştur ve o da çocuğa, namaz hakkında genel bir anlayışı oluşturmada namazın öğretilmesidir. Sağ ve sol elini ayırt edebilen bir çocuk, belirsiz de olsa namazın esasının tek Ya-

Namaz, basit görünüşünün aksine İslam dininin kâmil tecessümü ve de namaz kılanın dinidir. Acaba din, Allah Teâla'yı tanımaktan ve namaz kılanın mutlak kudret sahibi, hekîm ve alim olan Allah'ın karşısında salt teslimiyetinden başka bir şey midir? Bununla birlikte ibadet görüntüsündeki ameller ve hareketler ancak namaz kılan kişi Allah ve Resulünü tanıdığına gerçekten ibadet ve kulluk olacaktır.

raticı karşısında huzu ve huşunun izharı olduğu tasavvuruna sahip olabilir. Bu yüzden çocuğun böyle bir anlayışa sahip olduğu 5-6 yaşlarında namaz öğretimine başlanması tavsiye edilmiştir. Bu yaşta, çocuk sadece kulluğun ruhu ve namazın özüyle –ki tek Allah'ın karşısında secde- aşına olmaktadır ve bir yıl bu minval üzere amel ve alıştırma yapmaktadır. İlâveten namaz öğretimi boyunca namazın faydaları, etkileri ve sırları da çocuğun anlayabileceği düzeyde beyan edilir. Aynı, İmam Sadık'ın (a.s) Ramazan ayı gelmeden önce bu ay ve faziletleri hakkında evlatlarıyla konuşması gibi.⁹⁵ Bu şekilde namaz alıştırması ve alışkanlığı, namaz hakkında bilinç ve anlayışla birlikte olur ve alışkanlık temeline kurulu eğitimin yan etkileri ortadan kalkar.

3- Ceza, alışkanlığın oluşturulmasında müessir etkenlerden biridir. Bu araç, eğer ceza konusu kişi uygun bir idrak ve anlayış gücüne sahipse ve yanında bilgi de verilirse

⁹⁵ Tebesî, Muhammed Cevad, Hukuk-u Ferzenden der Mekteb-i Ehl-i Beyt (a.s), s. 225.

kişide bilinçli alışkanlık oluşturur. Akdi takdirde oluşturulan alışkanlık mekaniksel ve Pavlov'un şartlı refleksi düzeyinde olacaktır. Bu yüzden Masumlar (a.s) namazın kâmil öğretimine ve fiziksel cezaya ancak 9-10 yaşından sonra, o da diğer yöntemlerin etkisiz kalması durumunda, izin vermişlerdir. Çünkü bu yaşlarda çocuğun anlayış gücü dikkate değer oranda artmıştır.⁹⁶

4- Namaz, İslam'ın özü ve Müslümanlığın tecessümüdür, Kuran'da buyrulduğu gibi **"Büyük bir iş"** tir.⁹⁷ Bu yüzden çocuğun bir günde veya bir yılda buna dayanmaya alışması beklenemez. Aksine zamanla öğrenmeli, sırrına ermeli ve bunu kendine huy edinmelidir. Belki de bu sebeple Masumlar (a.s) 8 yaş civarını bu emre tahsis etmişler ve namaz öğretimine secdeyle başlanılmasını ve zamanla kâmil namaza ulaşılmasını tavsiye etmişlerdir. Bu süreçte, çocuğun gelişim oranına göre namaz öğretimi daha ciddi ve daha kâmil olur ve 9-10 yaşında zirveye ulaşır. Zira bu yaşlar çocuğun şahsiyetinin şekil alma sürecinde oldukça önemlidir ve bu yaşlarda -9'dan 15'e kadar- namaz alışkanlığı oluşmazsa başka alışkanlıklar onun yerini alacak ve namaz alışkanlığının oluşturulması giderek daha da zorlaşacaktır.⁹⁸

Özet

Tüm söylediklerimize bakarsak namaz öğretimi aşamalarından her birindeki faaliyetler ve aşamalar şu şekildedir:

- 1- Ortam hazırlama aşaması. 3 yaşından 5 yaşına kadar sürer. Bu aşamadaki faaliyetler şunlardır:
 - 3 yaşında **La ilahe illallah** lafzının telkini.
 - 3 yaş 7 ay 20 günlükken **Muhammeden Resulullah** lafzının telkini.
 - 4 yaşında **Sallallahu alâ Muhammedin ve âlihi** lafzının telkini.
- 2- Başlangıç aşaması. (5'ten 6 yaşına veya 6'dan 7 yaşına kadar) Bu aşamanın faaliyetleri şunlardır:
 - Çocuğun kibleyle aşına olması.
 - Çocuğun secdeyle aşına olması. Bu aşamada zorlama olmadığı gibi uyarı da yoktur.
- 3- Orta aşama. (6 veya 7 yaşından 9 veya 10 yaşına kadar) Öğretim faaliyetleri şunlardır:
 - 6 yaşında rükû ve secde öğretilir.

⁹⁶ Bostanî, Mahmud, El-İslam ve İlmü'n-Nefs, s. 80.

⁹⁷ Bakara suresi, 45. ayet.

⁹⁸ Mutahharî, Murtaza, İslam ve Talim ve Terbiyet, c. 2, s. 97.

- 7 yaşından 9 yaşına kadar namazdan önce el ve yüzün yıkanması, rükû ve secde edilmesi ve bunların alıştırması çocuğa öğretilir.
 - Zikredilen amellerin yapılmasını gözlemek, takip etmek ve lüzum halinde sözlü uyanda bulunmak.
- 4- Son aşama. 9 veya 10 yaşında başlar ve buluşda sona erer. Bu aşamanın faaliyetleri de şunlardır:
- Abdest ve namazın kâmil öğretimi.
 - Namaz farzasının yerine getirilmesini gözlemek ve takip etmek ve gerektiğinde fiziksel ceza ve uyarı.

İkinci ek:

Masumların (a.s) siyerinde ve rivayetlerde oruç öğretimi programı

Oruç ve çocuklar ve ergenlere öğretimiyle ilgili bazı meseleler vardır. Mesela bu ibadet amelinin öğretimi kaç yaşında başlar? Acaba bu yaş kız ve erkek için aynı mıdır? Bu öğretimde hangi yöntem kullanılmalıdır? Acaba ceza ve uyarı da söz konusu mudur?

Bu bölümde önce çocuklara oruç öğretiminin zaruretine değineceğiz. Sonra bu konudaki Masumların (a.s) siyerini ve rivayetlerini işleyeceğiz ve bunlara dayanarak oruç öğretimi için bir program sunmaya çabalayacağız. Yine bu kalıba göre, bu alandaki sorulara bir cevap vermeye çalışacağız.

Bu bölümün konuları şöyledir: 1- Oruç öğretimi programı hazırlama zarureti. 2- Oruç öğretimi alanında Masumların (a.s) rivayetlerinin ve siyerlerinin incelenmesi. 3- Oruç tutma öğretimi yöntemi. 4- Oruç hükümleri öğretimi. 5- Oruç tutma ve ceza. 6- Kız çocuklarına oruç tutma öğretimi.

1- Oruç öğretimi programı hazırlama zarureti

Oruç, İslam'ın önemli ibadetlerinden biridir ve rivayetlerde İslam'ın beş esastan biri sayılmıştır. Bize ulaşan çeşitli rivayetlerin içeriği şöyledir: "İslam beş temel üzerine kuruludur: Namaz, oruç, zekat, Hac ve İmamların (a.s) velayeti."⁹⁹ Bundan öte orucun önemli eğitimsel ve manevî etkileri de vardır. Bu etkilerden biri, iradenin güçlendirilmesi ve kişinin heva ve heveslerine hâkimiyetidir.

Diğer taraftan çocuklar buluş yaşına ulaştıklarında bir ay oruç tutmakla mükelleftirler. Önceden bu ibadet amelinin çocuklara öğretilmemesi ve çocukların bu farzı yerine getirmek için lazım olan hazırlığa sahip olmamaları durumunda, buluş yaşına

⁹⁹ Vesailu's-Şia, c. 1, s. 9, 5. rivayet.

geldiklerinde rahatlıkla oruç tutabileceklerinden emin olunamaz. Bu yüzden çocuklar bu ameli yapmaya hazır olsunlar diye mükellef olmadan önce onlara bu amel öğretilmelidir.

2- Masumların (a.s) siyerinin ve rivayetlerinin incelenmesi

Masumların (a.s) siyerinde ve rivayetlerinde teveccüh gösterilmiş konulardan biri, alıştırma orucudur. Çocukların orucu hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bu rivayetleri sırasıyla zikrediyoruz.

Birinci gurup rivayetler

Bu rivayetlerde “emir” ve “uyarı” lafızları kullanılmıştır ve oruca emretme yaşı 9 olarak belirlenmiştir:

1- İmam Sadık'ın (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *“Biz evlatlarımıza yedi yaşındayken güçleri yettiğinde, yarım gün veya biraz eksiği ya da fazlası, oruç tutmalarını emrediyoruz. Açlık ve susuzluğa yenik düştüklerinde iftar ederler. Böylece oruca alışır ve oruç tutma gücüne kavuşurlar. Siz evlatlarınıza dokuz yaşındayken oruç tutmalarını emredin. Güçleri yettiğinde oruç tutsunlar ve susuzluğa yenik düştüklerinde iftar etsinler.”*¹⁰⁰

2- İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor: *“Çocuk dokuz yaşına geldiğinde oruç üzerine, dayanabildiği ölçüye göre, uyarılır. Öğlene veya öğleden sonraya kadar oruç tutmaya dayanabiliyorsa, o kadar zaman oruç tutar. Susuzluk ve açlığa yenik düştüğünde iftar eder.”*¹⁰¹

Bu iki rivayetten anlaşılana göre, çocuklarda oruç öğretimine başlama yaşı dokuzdur.

İkinci gurup rivayetler

Bu gurup rivayetlere göre, çocuğun oruca başlama yaşı, çocuğun oruç tutma gücüne sahip olduğu zamandır:

3- Semae şöyle diyor: İmam Sadık'a (a.s) sordum ki: *“Çocuk ne zaman oruç tutar?”* Buyurdu: *“Oruç tutma gücünü bulduğunda.”*¹⁰²

4- İmam Bâkır'a (a.s) şöyle sordular: *“Çocuk ne zaman oruç tutar?”* Buyurdu: *“Ne zaman oruç tutma gücü olursa.”*¹⁰³

¹⁰⁰ A.g.e., c. 7, s. 169, 3. rivayet.

¹⁰¹ A.g.e., 13. rivayet.

¹⁰² A.g.e., 2. rivayet.

¹⁰³ A.g.e., 5. rivayet.

5- İmam Ali'nin (a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Çocuğa namaz, namazı idrak edebildiğinde; oruç, oruca gücü yettiğinde emredilir.”¹⁰⁴

Şimdi ortaya çıkan soru şudur: Çocuklar hangi yaşta oruç tutma gücüne sahip olurlar? Görünüşe göre genellikle çocuklar buluğ yaşına yaklaştıkları ve örfte onlara ergen denildiği zaman oruç tutma gücüne kavuşmaktadırlar. Bazı rivayetlerde bu konu belirtilmiştir.

Üçüncü gurup rivayetler

Bu rivayetlerde çocukları oruç tutma hakkında uyarma yaşı, ergenlik yaşı olarak belirlenmiştir.

6- İmam Zeynelabidin (a.s) şöyle buyurdu: “Ama alıştırma orucu, çocuk ergenliğe geçtiğinde öğrenmesi için oruç tutmaya zorlanmasıdır. Elbette bu oruç vacip değildir.”¹⁰⁵

7- Ali bin Cafer şöyle diyor: İmam Kazım'a (a.s) sordum ki: “Oğlan çocuğa namaz ve oruç ne zaman vacip olur?” Buyurdu: “Ergenlik yaşına geldiği ve namaz ve orucu idrak ettiği zaman.”¹⁰⁶

Bu iki rivayette oruç tutmaya başlama yaşı, buluğa yakın dönem ve orucun idrak edildiği zaman olarak belirlenmiştir. Zikretmek gerekir ki yukardaki rivayetlerde geçen vacipler, şer'i mükellefiyet vacipleri değildir, eğitimsel vaciplerdir. Zira mükellefiyet vaciplerinin ölçüsü buluğdur, ergenlik değil. İlaveten bu gurup rivayetlerin içeriği, ikinci gurupla zıtlık içermemektedir; aksine bu rivayetler ikinci gurup rivayetlerin tefsiri ve açıklamasıdır. Çocuğun oruç tutma gücüne kavuştuğu yaşı, ergenliğe girdiği yaş olduğunu açıklamaktadır.

Şimdi ortaya çıkan soru şudur: Ergenlik yaşı, yani çocuğun oruç tutma gücüne kavuştuğu yaş hangi yaştır?

Dördüncü gurup rivayetler

Bu gurup rivayetlerde çocuğun oruç tutması için uyarılma zamanının 14-15 yaşları olduğu geçmektedir.

8- İmam Sadık'a (a.s) sordum ki: “Çocuk kaç yaşında oruç tutması için uyarılır?” Buyurdu: “!4-15 yaşında ve eğer bundan önce kendisi oruç tutarsa onu kendi haline bırak.” Oğlum bu yaştan önce oruç tuttu ve ben onu bıraktım.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Muhakkık Nuri Tabersî, Mustedreku'l-Vesail, c. 7, s. 393, 2. rivayet.

¹⁰⁵ Vesailu's-Şia, c. 7, s. 169, 4. rivayet.

¹⁰⁶ A.g.e., 6. rivayet.

¹⁰⁷ A.g.e., 1. rivayet.

9- İmam Sadık (a.s) şöyle buyurdu: “Çocuk 15 yaşından 16 yaşına kadar oruç tutma üzerine eğitilir.”¹⁰⁸

10- Rivayet edilmiştir ki “Erkek çocuk 14 yaş civarına (15-16’ya) kadar oruç tutması için uyarılır, ancak bu yaştan önce oruç tutarsa bırakılır.”¹⁰⁹

Bu rivayetlerden, ergenlik yaşları yani çocukların oruç tutma gücüne kavuştuğu ve oruç tutmaları hususunda uyarılmaları gereken yaşlar, 14 yaş civarıdır. Yani bazı çocuklar 12-13 yaşlarında, bazıları 15-16 yaşlarında ergenliğe girmekte ve oruç tutma gücüne sahip olmaktadır. Bu şekilde denilebilir ki ikinci, üçüncü ve dördüncü gurup rivayetler aynı anlama sahiptirler ki o da şudur: Ne zaman çocuk tamamen oruç tutma gücüne kavuşursa, o zaman kâmil oruç tutmaya zorlanmalı ve bu konuda uyarılmalıdır. Buna karşılık birinci gurup rivayetler farklı bir anlama sahiptir ki o da şudur: Çocuklara 9 yaşında oruç tutmaları emredilmelidir ve bu konuda uyarı yapılmalıdır. Ancak kâmil oruç değil, güçleri ne kadarına yetiyorsa ona; yarım gün veya biraz eksikliği ya da fazlası.

Şimdi bu rivayetlere göre oruç öğretimine ve oruç tutma alıştırmasına başlama yaşının 9 olduğu konusu aydınlanmaktadır. 9-13 yaşları arasında çocuklara, güçleri yettiğinde oruç tutmayı emretmek gerekir. 13-14 yaşlarına geldikten sonra onlara kâmil oruç tutmaları emredilmeli ve yapmamaları durumunda uyarılmaları gerekmektedir.

Sonuç olarak oruç öğretiminin iki aşaması vardır: İlk veya başlangıç aşaması 9 yaşında başlar ve 13-14 yaşlarında sona erer. İkinci aşama ise 13-14 yaşlarında başlar ve buluş çağında sona erer. Ek olarak eğitiminin ilk aşamadaki beklentileri ve çocuğa karşı davranışları ile ikinci aşamadaki arasında çok fark vardır. İlk aşamada çocuktan yapabildiği kadar, yarım gün veya biraz daha azı veya fazlası oruç tutması istenir. Bu şekilde çocuğun tüm Ramazan ayında oruç tutması bir yana, bir gün bile tam oruç tutmaması mümkündür. Bu yüzden bu yaşlarda çocuğun oruç tutması, gerçek ve tam oruç tutmaktan öte, daha çok oruçla aşına olması açısındanadır. Ayrıca bu aşamada çocuğa sadece oruç tutması emredilmektedir ve bu emir, istemek ve zorlamaktan çok tavsiye ve öğüt niteliğindedir. Ancak ikinci (son) aşamada oruç tutma emri zorunluluk açısına sahip olduğu gibi, emirdeki tavsiye yönü oldukça soluk ve renksiz kalmaktadır. Çocuktan beklenen oruç, orucun görüntüsü değil, kâmil bir oruçtur. Zira bu yaşta kâmil oruç tutma gücü vardır.

Özet olarak şöyle diyebiliriz:

1- Oruç tutma öğretimine başlamak için uygun yaş 9’dur.

2- Oruç tutma öğretiminin iki aşaması vardır:

¹⁰⁸ A.g.e., 13. rivayet.

¹⁰⁹ A.g.e., 14. rivayet.

Sonuç olarak oruç öğretiminin iki aşaması vardır: İlk veya başlangıç aşaması 9 yaşında başlar ve 13-14 yaşlarında sona erer. İkinci aşama ise 13-14 yaşlarında başlar ve buluğ çağında sona erer. Ek olarak eğitimcinin ilk aşamadaki beklentileri ve çocuğa karşı davranışları ile ikinci aşamadaki arasında çok fark vardır. İlk aşamada çocuktan yapabildiği kadar, yarım gün veya biraz daha azı veya fazlası oruç tutması istenir.

İlk veya başlangıç aşaması: Bu aşama 9 yaşında başlayarak 13-14 yaşlarında son bulur. Hedef, çocuğun oruçla aşına olmasıdır. Bu aşamada çocuk, gücü yettiğinde, yarım gün veya biraz daha az ya da çok oruç tutar. Orucu zorunlu olarak kâmil oruç değildir.

İkinci veya son aşama: Bu aşama 13-14 yaşlarında başlayarak buluğ çağında sona erer. Hedefi çocuğun kâmil oruca alışması ve oruç tutma gücüne kavuşmasıdır. Bu aşamada emir ve tavsiyenin yanında, eğitimcinin ciddi isteği ve zorlaması da söz konusudur ve eğer çocuk bu emre riayet etmezse uyarılır.

3- Oruç tutma öğretimi yöntemi

Oruç tutma öğretimi programında temel yöntem, oruç tutma alışkanlığının oluşması için alıştırma ve tekrardır. İmam Sadık'ın (a.s) bir rivayetinde bu konu belirtilmiştir. İmam (a.s) bu rivayette şöyle buyuruyor:

“Biz evlatlarımıza yedi yaşında oruç tutmalarını emrediyoruz... Oruç tutmaya alışsınlar ve (oruç tutma) gücüne kavuşsunlar diye.”¹¹⁰

Ancak bu rivayette tavsiye edilen alışkanlık temeline dayalı eğitimin, bilgi ve bilinç temelli eğitimle uyumsuz olmadığı konusuna dikkat edilmelidir. Çünkü biz insanların günlük hayatta yaptığımız işlerin çoğu alışkanlık üzeredir. Yürümek, yemek, yazmak, okumaktan tutun da ders verme şekli, araştırma ve konuşma yapma gibi uzmanlık gerektiren konulara kadar tüm işler alışkanlık esasına göre yapılmaktadırlar.

¹¹⁰ Vesailu's-Şia, c. 7, s. 169, 3. rivayet.

Önemli olan özel, makul ve akla yatkın alışkanlıkların oluşturulabilmesi ve kişinin bilinçlice bunları yapabilmesidir. Bu şekilde, alışkanlık temelli eğitim kınanmamakla kalmaz, beğenilir de.

Oruç öğretiminde de bu konuya dikkat ediliyordu: Evvela oruç tutmanın kendisi, her Müslüman ferdin zaruri ve gerekli vazifelerinden biridir ve oruç tutma alışkanlığı bu vazifenin yerine getirilmesi için zaruri şarttır. İkinci olarak çocukta bu alışkanlık, bunun zaruretinin idrak edecek yetiye sahip olduğu zaman oluşturulmaya başlanacaktır. İmam Kazım (a.s) kendisine sorulan “Oruç ne zaman çocuğa gereklidir?” sorusunun cevabında şöyle buyurmaktadır:

“Buluğa yaklaştığı ve namaz ve orucu tanıdığı zaman.”¹¹¹

Bu rivayetten, oruç öğretiminin, çocuğun orucun ne olduğunu ve neden oruç tutması gerektiğini bildiği zaman başladığını anlamaktayız. Bu sebeple fakihler de mümeyyiz çocuğun oruç tutma alıştırmayı yapmasının müstehap olduğuna dair fetva vermişlerdir. Bununla beraber oruç öğretiminde alışkanlık oluşturulması yönetiminden faydalanmak ne kınanmış bir iştir ve ne de bilgi ve bilinçle uyumsuzdur.

4- Oruç hükümleri eğitimi

Oruç tutma alıştırmaya ve oruç alışkanlığının oluşturulmasına ilaveten oruç adabının ve hükümlerinin –en azından zaruri olanlarının- da çocuğa öğretilmesi gerekir. Rivayetlerde de şer’i adabın ve hükümlerin öğrenilmesi üzerinde çokça durulmuştur. Bununla beraber Masumların (a.s) siyerinde çocuklara oruç adabının ve hükümlerinin öğretilmesi hususu geçmemektedir. Bu belki de çocukların, anne, baba ve baliğ uzuvlarının oruç adabıyla ve hükümleriyle aşına olan ve amelde de bunlara uyan Müslüman ailelerde yaşıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Neticede çocuklar da kendiliğinden bu adap ve hükümlerle aşına oluyolar.

5- Oruç tutma ve ceza

Acaba oruç tutma öğretiminde cezadan istifade edilebilir mi? Bunun hakkında da siyer ve rivayetlerde bir konu geçmemektedir. Bununla beraber rivayetlerde, oruç öğretiminin ikinci aşamasında uyarıya değinilmiştir. Ancak uyarının, istek ve sözlü zorlamanın yanında fiziksel cezayı da kapsadığı şüphelidir ve bundan cezaya cevaz çıkarılamaz.

¹¹¹ A.g.e., c. 7, s. 168, 6. rivayet.

6- Kız çocuklarına oruç tutma öğretimi

Oruç öğretimine başlama yaşı ve aşamaları hakkında söylediklerimiz kesinlikle erkek çocuklar ve onlara namaz öğretimiyle ilgilidir. Şimdi şu soru ortaya çıkmaktadır: Masumların (a.s) siyerinde ve rivayetlerde geçen, kız çocuklarına namaz öğretimine başlama yaşı kaçtır?

Masumların (a.s) siyerinde açıkça bununla ilgili bir konu geçmemektedir. Ancak Masumların (a.s) siyerindeki erkek çocukların orucu hakkında sunulan genel kaideye bakarak kız çocuklarına oruç öğretimi için uygun yaşa ulaşabiliriz. Bu kaide şudur: “Erkek çocuklar buluğ yaşına yaklaştıkları vakit, onlara oruç tutmaları emredilmelidir.”

Bu kaide erkek çocuklarına mahsus değildir, kız çocuklarını da kapsar. Bununla birlikte buluğ yaşına yaklaşan kız çocukları, oruç tutma alıştırmaları yapmalıdırlar. Bu yaş, kızlarda 7'dir. Bununla birlikte kız çocuklarına 7 yaşından itibaren güçleri ölçüsünde, bedensel gelişimlerine uygun olarak, yarım gün veya bundan biraz az ya da fazla, oruç tutmaları emredilmelidir. Zamanla kâmil oruç emredilmeli ve bu konuda uyarılmalıdırlar.

Elbette şu noktanın zikredilmesi gerekir ki kız çocuklarına orucun emredilmesi ve bunun üzerine uyarılması, kâmil oruç tutma gücüne sahip olmaları şartına bağlıdır. Eğer bir kız çocuğunun kâmil oruç tutma gücü yoksa ebeveynler gücünün yettiği kadarını emretmeli ve fazlasını istememelidirler.

Özet

Söylediklerimizin toplamından aşağıdaki sonuçlara ulaştık:

- 1- Oruç tutma öğretimine başlama yaşı erkek çocuklarda 9, kız çocuklarda 7 yaş civarındır.
- 2- Oruç tutma öğretimi yöntemi, oruç tutma alıştırmaları ve tekrardır. Ancak oruç tutma alıştırmalarında çocuğun gücü dikkate alınmalıdır.
- 3- Oruç tutma öğretiminin iki aşaması vardır:
İlk aşama 9 yaşında başlar ve 13-14 yaşlarında sona erer. Bu aşamada çocuk sadece oruç tutma esasıyla aşına olur ve ondan kâmil ve doğru oruç tutması beklenmez.
İkinci aşama 13-14 yaşlarında başlar ve buluğla sona erer. Bu aşamada çocuğa kâmil oruç tutması emredilir ve bu emir üzerine uyarılır.
- 4- Oruç tutmayla ilgili zaruri hükümler de ikinci aşamada çocuğa öğretilir.

Sonuç

Peygamber (s.a.a) ve Ehl-i Beyt'in (a.s) ibadetlerin öğretimi hakkındaki siyerlerinin toplamından şu sonuçlara ulaşılabilir:

1- Kuran öğretimi, gençlerin şahsiyetinin şekillenmesindeki derin tesirleri sebebiyle çokça öneme sahiptir ve ilk ders maddesi olarak gençlere öğretilir.

2- İbadetlerin öğretiminde alışkanlık oluşturulmasının önemli rolü vardır. Elbette alışkanlık oluşturulması bilginin gücünün görmezden gelinmesi anlamında değil, ibadet eğitimi alanında bilginin tek başına yeterli olmadığı ve eğitim alan kişide ibadetleri yerine getirme alışkanlığının da oluşturulması gerektiği anlamındadır. Bu konu özellikle namaz, oruç, Kuran tilaveti, zikir ve dua için geçerlidir.

3- İbadet eğitiminde özellikle çocuklarda; güçlerini, özellikle de bedensel güçlerini göz önünde bulundurmak oldukça önemlidir. Zira bu noktaya riayet edilmemesi, eğitimsel çabaların istenilen sonuca ulaşmamasına yol açar.

4- İbadet eğitimi zaman alan bir iştir ve bir hafta veya bir ay içerisinde bir kimse- nin namaz veya oruç ehli olması beklenemez. İbadetlerin öğretimi, mükellefiyet ya- şından birkaç yıl önce başlamalıdır ki çocuk zamanla namaz ve oruç alışkanlığı edin- sin ve mükellef olduğunda bu vazifeleri yerine getirmeye tamamen hazır olsun.